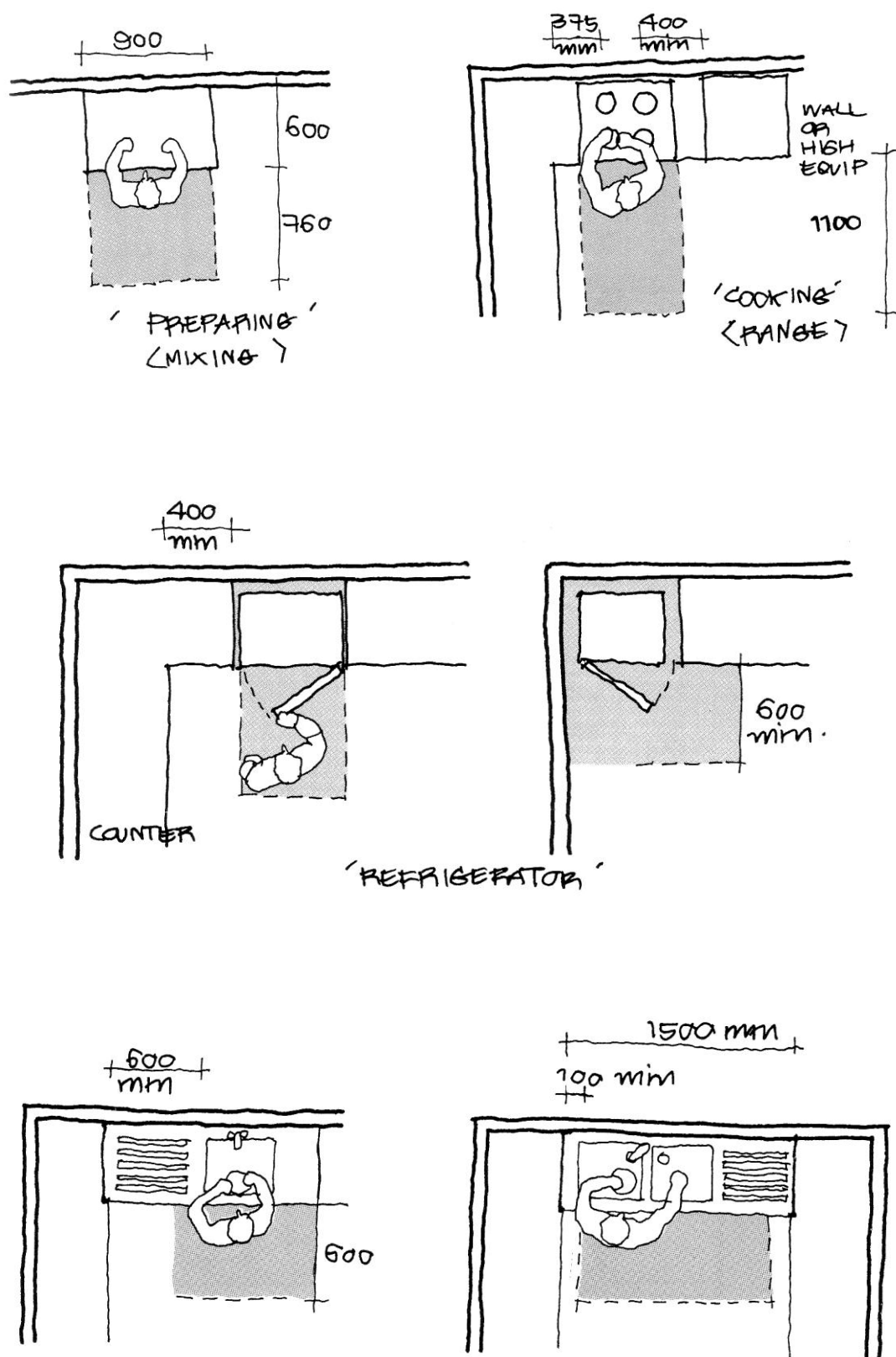

ภาพที่ 2.23 แสดงระยะ และการจัดพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ภายในห้องครัว

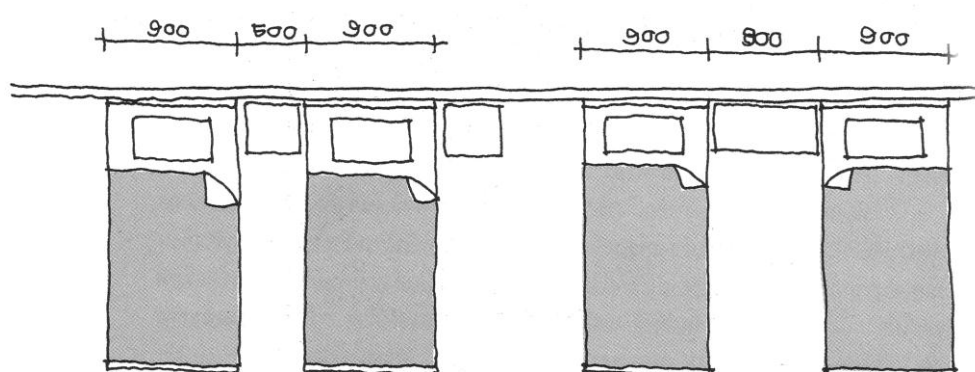
5. ห้องนอน

ห้องนอนเป็นห้องที่มีความเป็นส่วนตัวมากที่สุดในบ้าน และมักจะเป็นอีกห้องหนึ่งที่ถูกละทิ้งในการตกแต่งให้สวยงาม เหตุผลมาจากห้องนอนไม่ใช่ห้องที่คนภายนอกจะเห็นได้ แต่การคิดเช่นนี้เป็นเรื่องไม่ถูกต้อง เพราะห้องนอนเป็นที่พักผ่อน เจ้าของบ้านต้องการนอนหลับบนเตียงอย่างสบาย มีตู้เสื้อผ้าที่เพียงพอและเป็นระเบียบสวยงาม อบอุ่นเมื่อเวลาหนาว และเย็นสบายในฤดูร้อน

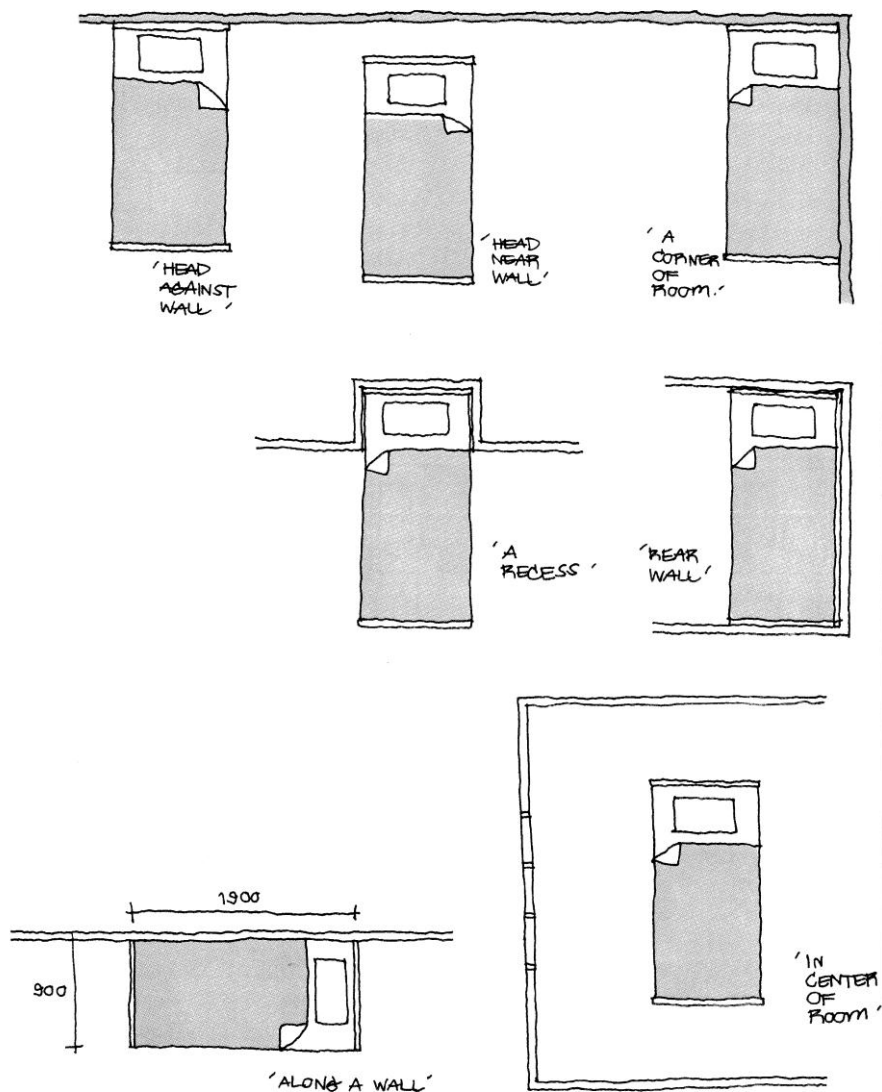
ตำแหน่งและขนาดของห้องนอน การจัดวางทิศทางของห้องนอน ต้องคำนึงถึงช่องเปิดหรือหน้าต่างที่จะรับลมและแสงสว่าง ห้องนอนที่ไม่มีเครื่องปรับอากาศควรจะต้องอยู่ในทิศที่รับลมได้ดี ลมในประเทศไทยโดยเฉพาะกรุงเทพฯ จะพัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปจนถึงทิศใต้มุ่งขึ้นสู่ทิศเหนือ ไปจนถึงตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูร้อน และจะพัดในทางกลับกันในฤดูหนาว แต่ช่วงฤดูหนาวมีระยะเวลาสั้นและอากาศค่อนข้างเย็น เราจึงควรคำนึงถึงการรับลมช่วงฤดูร้อนมากกว่า ประกอบกับการจัดทางลมเข้าอาคารจำเป็นต้องมีทางให้ลมออกเพื่อระบายอากาศ ดังนั้น ภายในห้องแต่ละห้องจะมีหน้าต่างบนผนังมากกว่าหนึ่งด้าน

ผู้อาศัยบางคนชอบแสงเวลาเช้า เพื่อช่วยให้ลุกขึ้นออกกำลังกายหรือไปทำงานได้ทันเวลา จึงมักจะจัดห้องอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้าน แต่คนส่วนมากไม่ชอบตื่นเช้าจึงเปิดช่องเปิดด้านทิศเหนือได้เป็นส่วนใหญ่

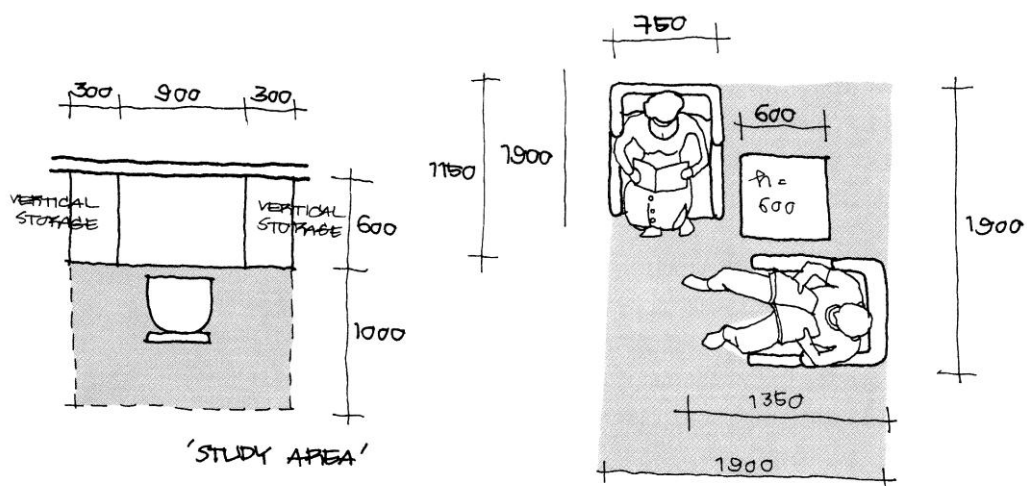
กิจกรรมของผู้ใช้ห้องจะเป็นสิ่งกำหนดขนาดห้องนอน บางคนใช้เวลาส่วนใหญ่ในห้องนอน อ่านหนังสือ แต่งตัว ดูโทรทัศน์ ห้องนอนจะเป็นประเภทที่นั่งเล่น ขนาดจะต้องใหญ่พอสำหรับการทำกิจกรรมเหล่านี้ แต่ถ้าบางคนทำงานนอกบ้านดึกประจำ เมื่อเข้าห้องก็เพื่อนอนอย่างเดียว ห้องนอนจะมีขนาดเล็กพอวางเตียง ตู้เสื้อผ้าและบริเวณแต่งตัวเท่านั้น หากแยกห้องแต่งตัวไว้ต่างหาก ห้องนอนจะเล็กลงได้อีก

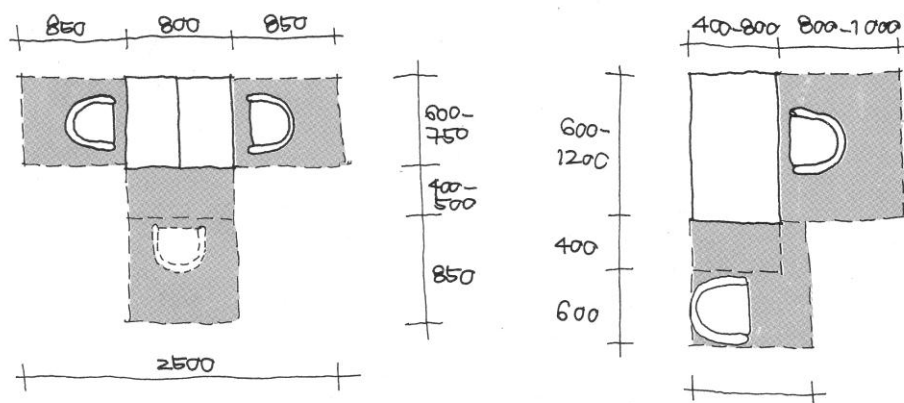
ภาพที่ 2.24 แสดงระยะห่างระหว่างเตียงนอนเดี่ยว

ภาพที่ 2.25 แสดงการจัดตำแหน่งเตียงนอนเดี่ยวในแบบต่างๆ

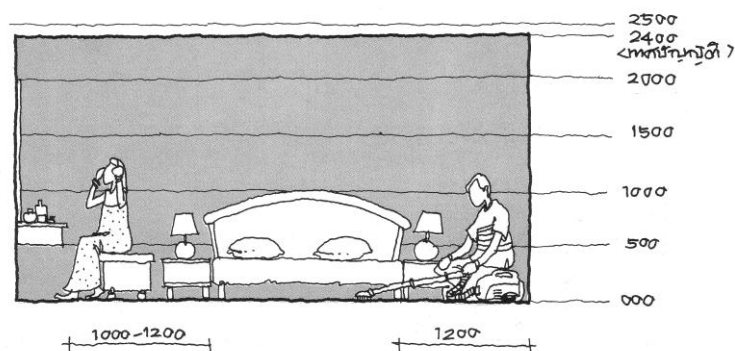
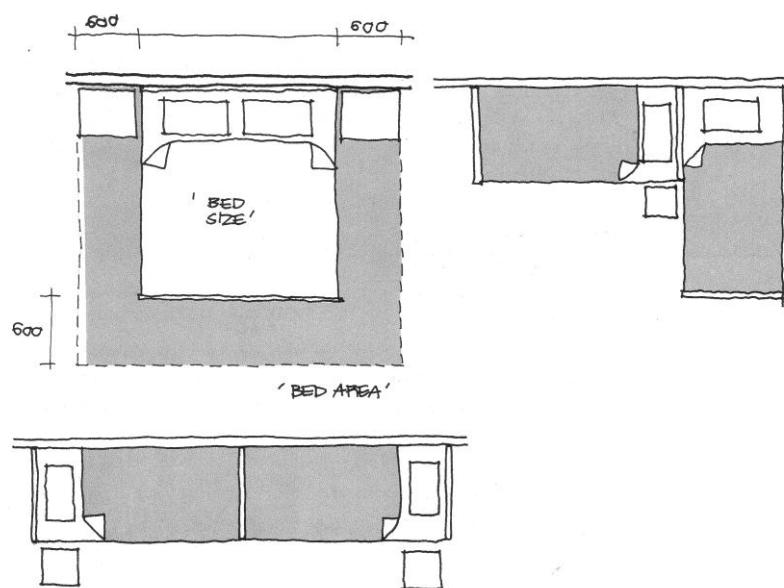

ภาพที่ 2.26 แสดงระยะ และขนาดของโต๊ะเขียนหนังสือ และมุ้งพักผ่อนในห้องนอน

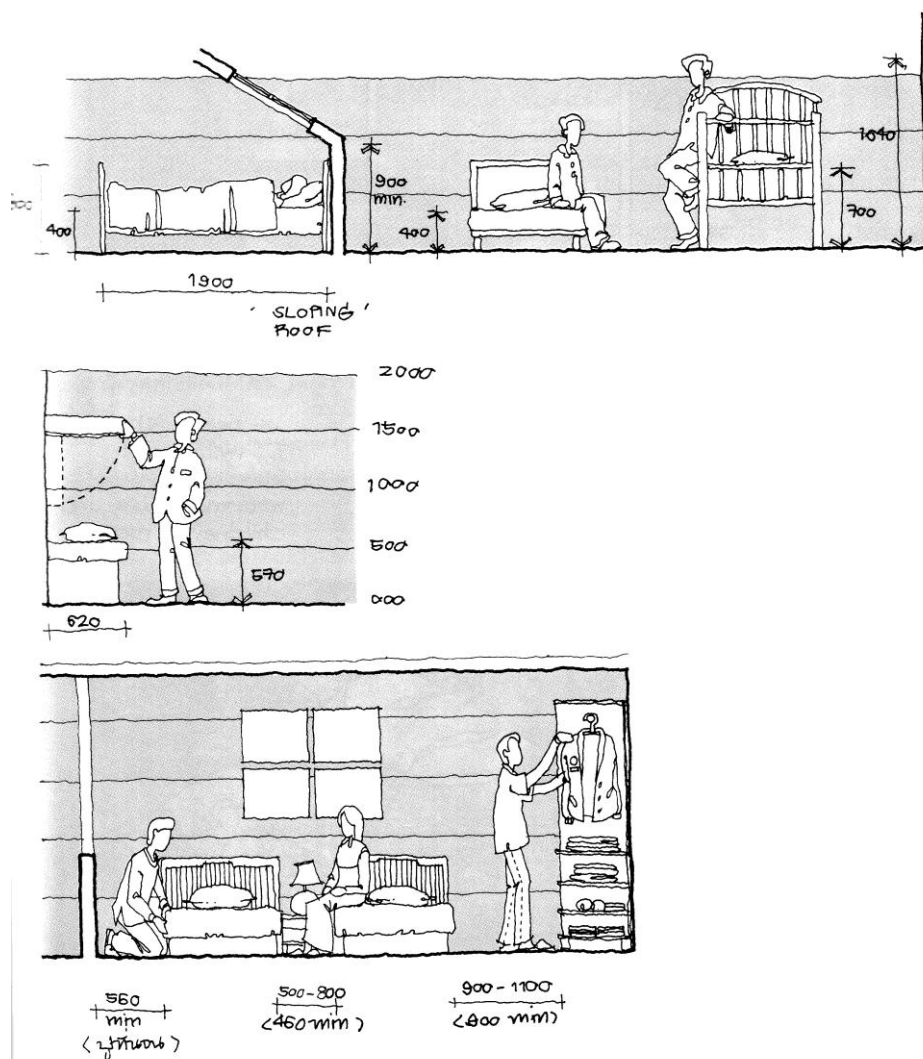

'WAITING GROUP
STUDYING GROUP'

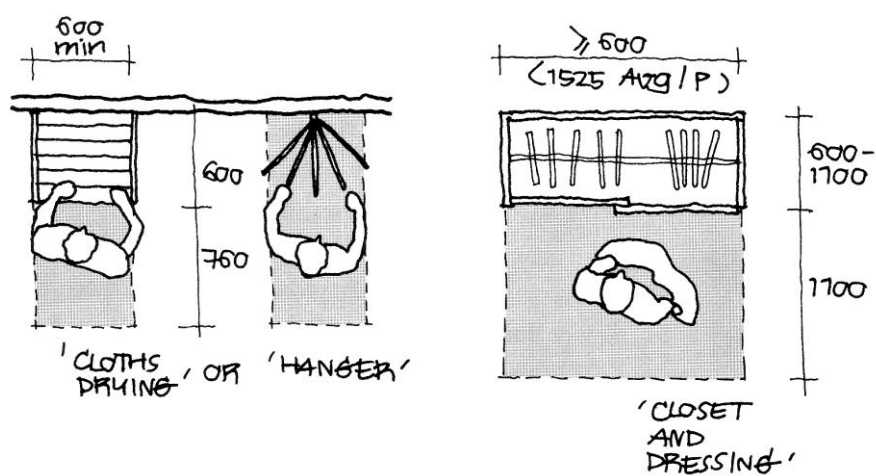
ภาพที่ 2.27 แสดงขนาดพื้นที่โต๊ะเขียนหนังสือ และทำงาน

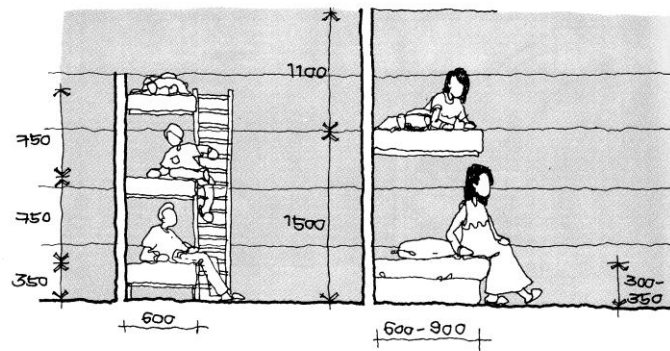
ภาพที่ 2.28 แสดงการจัดพื้นที่เตียงนอนสำหรับ 2 คน และระดับต่างๆ ภายในห้องนอน

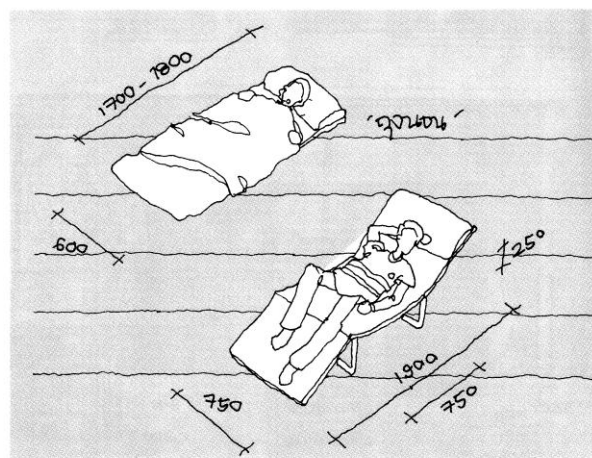
ภาพที่ 2.29 แสดงระยะ และระดับต่างๆ ภายในห้องนอน

ภาพที่ 2.30 แสดงระยะ ขนาดตู้เสื้อผ้า และพื้นที่แต่งตัว

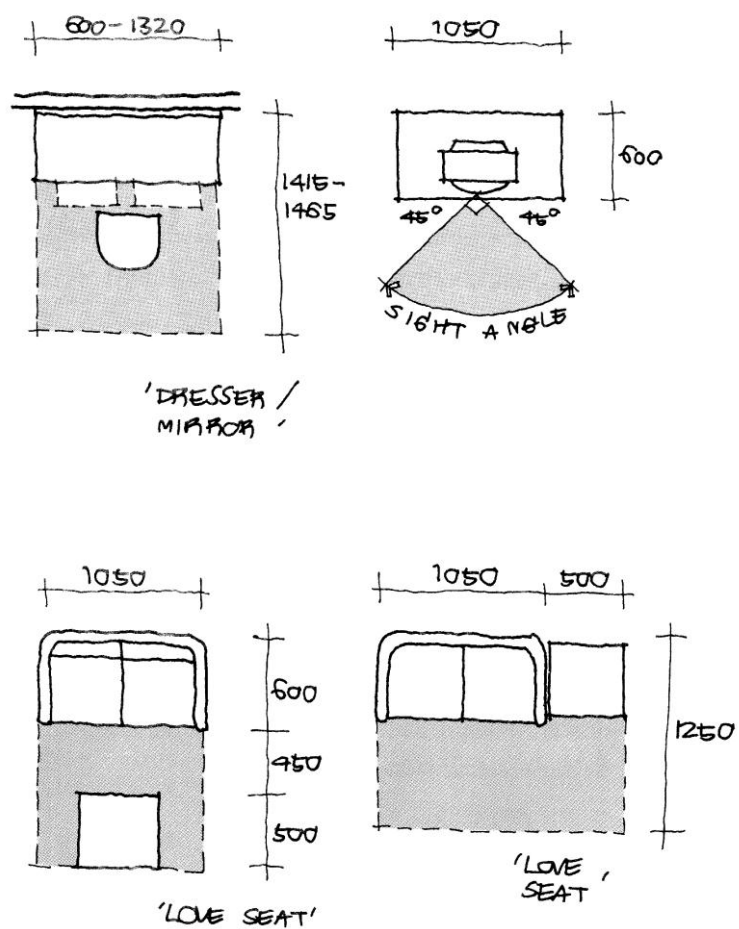
3-Tier bunk bed
for railway
sleeping car,
weekend house and
children's rooms.

ภาพที่ 2.31 แสดงขนาด และระดับการจัดพื้นที่เตียงนอนสองชั้นสำหรับเด็ก และขนาดของที่นอนแบบพับเก็บได้

ภาพที่ 2.32 แสดงทัศนียภาพภายในห้องนอน

ภาพที่ 2.33 แสดงขนาด และพื้นที่ของโต๊ะเครื่องแป้ง ตู้วางโทรทัศน์ และที่นั่งพักผ่อนภายในห้องนอน

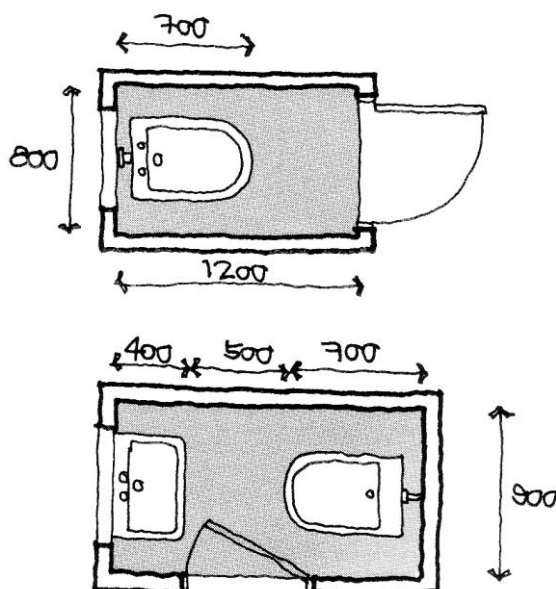
ภาพที่ 2.34 แสดงทัศนียภาพภายในห้องนอนที่เชื่อมต่อกับที่นั่งพักผ่อนที่ระเบียง

6. ห้องน้ำ

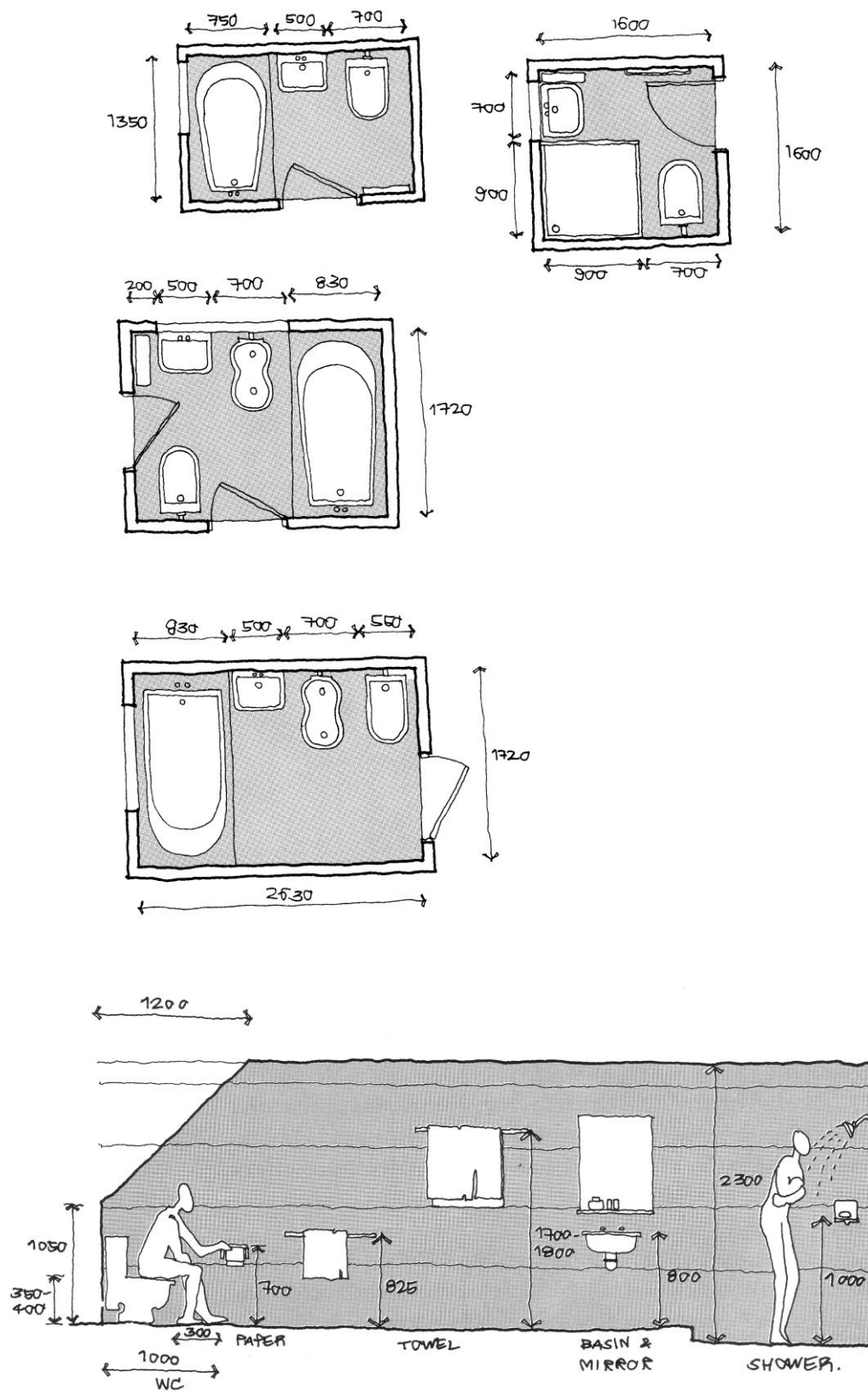
การออกแบบห้องน้ำจะต้องสำรวจหรือพิจารณาแผนผังและโครงสร้างบ้านว่ามีลักษณะอย่างไร เพื่อการจัดวางทิศทางของสุขภัณฑ์ ระบบสุขาภิบาล ระบบระบายอากาศได้อย่างเหมาะสมตั้งแต่เริ่มแรก ห้องน้ำอาจจะเป็นห้องที่ถูกกละเลยมากที่สุดในบ้าน บ้านบางหลังจะจัดห้องน้ำไว้ได้บันไดเป็นห้องเล็กๆ แคบๆ แต่ในวันหนึ่งๆ ห้องน้ำจะให้บริการแก่สมาชิกในครอบครัวหลายคน คนละหลายครั้ง ดังนั้น จึงสมควรออกแบบห้องน้ำให้ใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสวยงามอีกด้วย

พิจารณาถึงการใช้ห้องน้ำ นอกเหนือจากการถ่ายของเสีย อาบน้ำชำระร่างกาย ล้างหน้า และล้างมือแล้ว ยังอาจมีกิจกรรมอื่น เช่น อ่านหนังสือ ออกกำลังกาย ที่ผู้ใช้ห้องน้ำแต่ละคนจะพอใจ การออกแบบห้องน้ำจึงควรศึกษากิจกรรมของผู้ใช้ให้ละเอียด

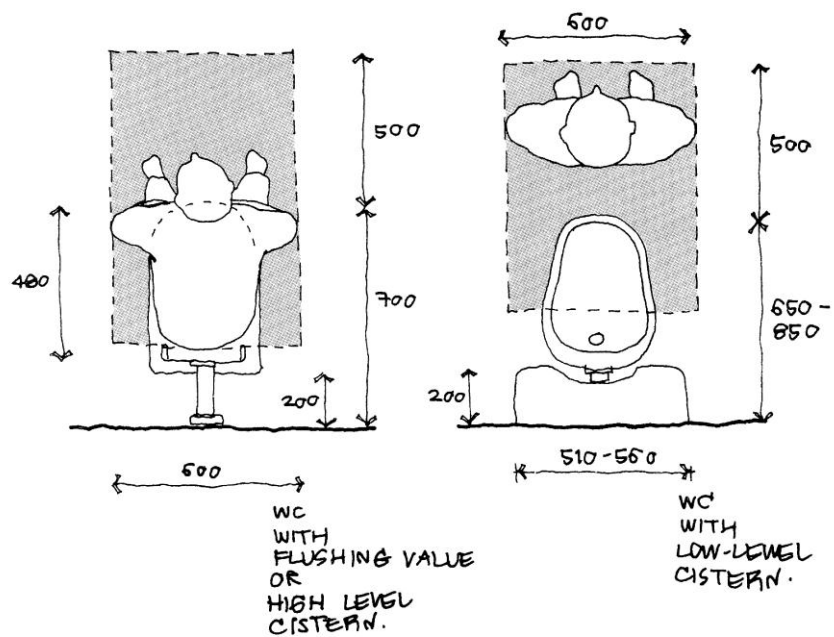
ตำแหน่งของห้องน้ำส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับห้องนอน ในห้องนอนใหญ่มักจะมีห้องน้ำส่วนตัวที่จะเข้าจากห้องนอนเพียงทางเดียว หรือหากจะใช้ร่วมกันหลายห้องนอน การเข้าถึงห้องน้ำประเภทนี้จะเข้าได้จากบริเวณโถง หรือทางเดิน ซึ่งผู้เข้าจากห้องนอนทุกห้องเข้าได้สะดวก ส่วนบ้านสองชั้นที่มีห้องรับแขกอยู่ชั้นล่าง อาจต้องการห้องน้ำสำหรับแขก หรือสมาชิกในบ้านในช่วงเวลาที่อยู่ชั้นล่าง ห้องน้ำประเภทนี้จะมีเพียงอ่างล้างหน้า โถส้วม และที่ปัสสาวะชายเท่านั้น ยกเว้นว่าสมาชิกในบ้านมีจำนวนมาก ห้องน้ำชั้นบนไม่พอเพียงในช่วงเวลาเช้าและเย็น จึงต้องจัดบริเวณอาบน้ำไว้ด้วยเพื่อกระจายการใช้งานจากชั้นบนมาชั้นล่าง

ภาพที่ 2.35 แสดงระยะ และขนาดของห้องน้ำขนาดเล็ก

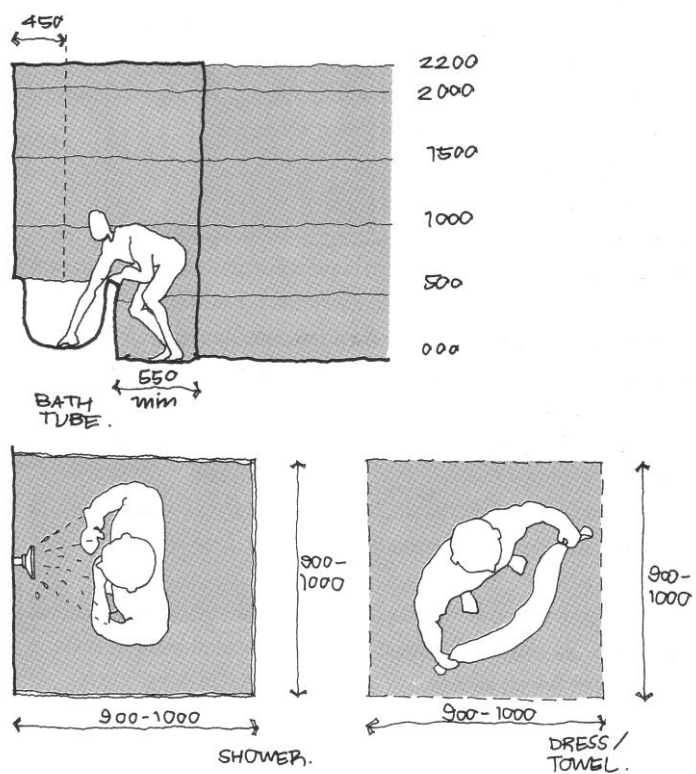
ภาพที่ 2.36 แสดงระยะ ขนาด และระดับของห้องน้ำ

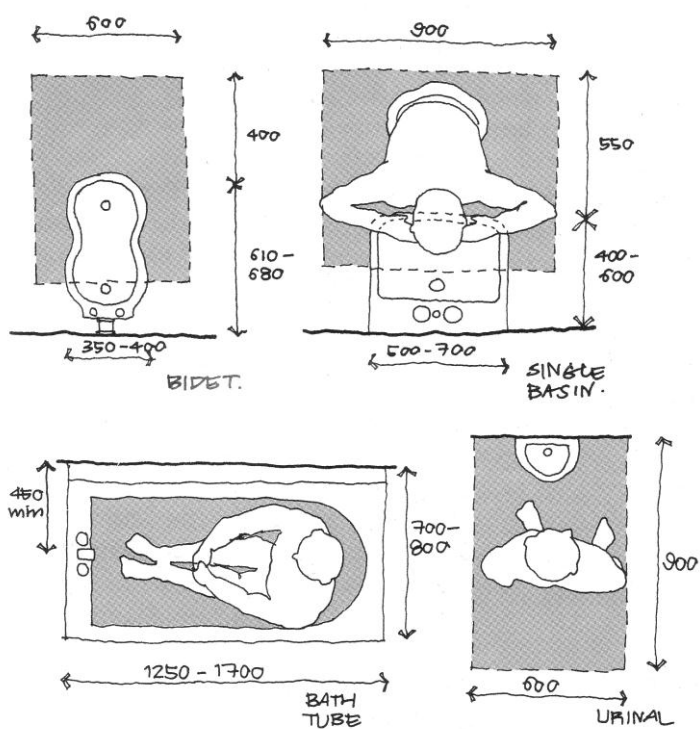
ภาพที่ 2.37 แสดงระยะ และขนาดพื้นที่ห้องน้ำ

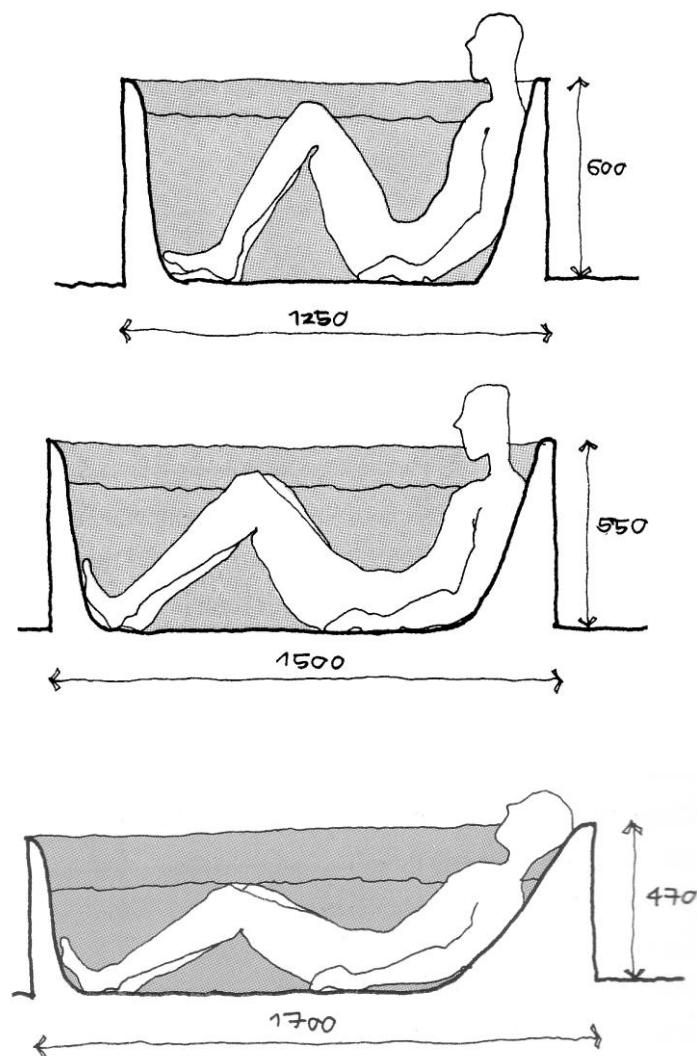
ภาพที่ 2.38 แสดงทัศนียภาพของห้องน้ำ

ภาพที่ 2.39 แสดงขนาด และระดับของพื้นที่อาบน้ำ

ภาพที่ 2.40 แสดงระยะ และขนาดต่างๆ ของสุขภัณฑ์ในห้องน้ำ

ภาพที่ 2.41 แสดงขนาดของอ่างอาบน้ำในลักษณะต่างๆ

2.2 วัยผู้ใหญ่ตอนต้น

2.2.1 ภาพรวมของวัยผู้ใหญ่

นับตั้งแต่สิ้นสุดช่วงเวลาของวัยรุ่น (อายุประมาณ 20-25 ปี) ไปจนถึงสิ้นสุดชีวิตเรียกว่า ช่วงเวลาของ "วัยผู้ใหญ่" ช่วงวัยใหญ่นับเป็นเวลาช่วงยาว โดยเฉลี่ยราวๆ 50 ถึง 65 ปี นักจิตวิทยาพัฒนาการบางท่านแบ่งช่วงวัยผู้ใหญ่ออกเป็น 3 ระยะกว้างๆ คือ วัยผู้ใหญ่ตอนต้น วัยผู้ใหญ่ตอนกลาง (วัยกลางคน) และวัยสูงอายุ แต่ละวัยมีแบบแผนกระบวนการพัฒนาการเป็นลักษณะเด่นจำเพาะวัย

2.2.1.1 ลักษณะความเป็นไปของวัยผู้ใหญ่

ระยะวัยผู้ใหญ่ตอนต้น ได้แก่บุคคลอายุราว 20-25 ปี ถึง 40 ปี พัฒนาการทางกายเจริญเติบโตเต็มที่ที่เป็นระยะทดลองเพื่อหาแนวทางชีวิตที่ตนต้องการและพอใจสืบเนื่องมาจากวัยรุ่น เช่น อาชีพ เพื่อน คู่ครองและอื่นๆ ระยะนี้จึงมักเรียกว่าระยะสำรวจ (Exploratory Period) ระยะวัยกลางคน ได้แก่บุคคลอายุราวๆ 40 ปี ถึง 65 ปี เมื่อเริ่มระยะวัยนี้แบบแผนชีวิตเข้ารูปหรือเกือบเข้ารูปเข้ารอยแล้ว บุคคลผู้มีพัฒนาการสมวัยที่ผ่านมาจะประสบความสำเร็จในชีวิตด้านอาชีพในระดับและในแนวทางตามประสบการณ์ที่ตนได้สะสมตั้งแต่ระยะวัยทารกสืบมา จึงได้รับสมญาว่า ยุคสุดยอดของชีวิต หรือยุคความสำเร็จสุดยอด

ระยะวัยสูงอายุ ได้แก่บุคคลอายุราวๆ 60-65 ปีขึ้นไป วัยนี้ปรากฏความเสื่อมถอยทางร่างกายและอาจมีความเสื่อมทางสังคม ทางอารมณ์และจิตใจร่วมด้วย การเตรียมตัวและการปรับตัวเตรียมรับภาวะความเสื่อมถอยต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญเพื่อเป็นบุคคลที่ดำรงชีวิตวัยสูงอายุด้วยความผาสุก

2.2.1.2 การปรับตัวของบุคคลวัยผู้ใหญ่ทั่วไป

พัฒนาการในวัยผู้ใหญ่เป็นไปในแบบปรับตัวและเปลี่ยนแปลงเพื่อเผชิญสภาพการผันแปรและรับภาระประจำชีวิต กับเป็นไปในแง่แก้ไขซ่อมแซมพัฒนาการซึ่งยังไม่สมบูรณ์ เพราะน้อยคนที่มี "พฤติกรรมที่ต้องพัฒนาการตามวัย" สมบูรณ์เต็มที่ การปรับตัวและเปลี่ยนแปลงที่ถูกต้องนำไปสู่ผล คือ พัฒนาการสมตามวัย สุขภาพ ความสำเร็จในชีวิตวัยผู้ใหญ่ ความมั่นคงทางอารมณ์ ความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเอง

การปรับตัวที่ไม่ดีในวัยผู้ใหญ่มีสาเหตุหลายประการด้วยกัน เช่น มีพัฒนาการไม่สมตามวัยที่ผ่านมา ถูกอบรมเลี้ยงดูอย่างปล่อยปละละเลยหรือทะนุถนอมมากเกินไป พ่อแม่ตั้งความหวังกับเด็กมากเกินไป การปรับตัวดีในวัยผู้ใหญ่เกิดจากการที่บุคคลมีพัฒนาการสมตามวัยที่ผ่านมา มีร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีความสามารถทางสติปัญญา มีอาชีพเหมาะสมกับบุคลิกภาพ คนยิ่งอายุมากยิ่งปรับตัวและเปลี่ยนแปลงช้ากว่าคนอายุน้อย คนที่มีบุคลิกภาพแบบมั่นใจตนเองมักปรับตัวต่อเหตุการณ์ต่างๆ ตามวัยของชีวิตได้ดี

ได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าเสนอแนะสาเหตุที่นำไปสู่การปรับตัวและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขในวัยผู้ใหญ่ไว้หลายประการ ได้แก่ มีความเข้าใจตนเองในแง่ความเข้มแข็งและอ่อนแอดีพอสมควร มีความพอใจในสรรพสิ่งที่แวดล้อมอยู่ มีความสามารถและความพร้อมปรับปรุงตัวเองให้ทันเหตุการณ์อันฉุกเฉินและไม่คาดฝันในชีวิตประจำวัยได้ มีความสามารถร่วมกิจกรรมของสังคมและหมู่คณะ มีความสนใจในกิจกรรมที่คล้ายคลึงกับคู่ครอง สามารถร่วมกิจกรรมนั้นๆ กับคู่ครองของตนได้ และมีความสัมพันธ์อันดีกับบุตรธิดา ฯลฯ (Gormly & Brodzinsky 1989)

การปรับตัวทุกรูปแบบส่งผลต่อสภาพอารมณ์ สภาพสังคม และกระสวนบุคลิกภาพของบุคคล บุคลิกภาพที่ได้พัฒนามาแล้วตั้งแต่วัยเด็กจะมีผลต่อการปรับตัวในวัยผู้ใหญ่ มีข้อที่น่าละติกว่าบุคลิกภาพของคนวัยผู้ใหญ่เปลี่ยนแปลงยาก และถ้าเปลี่ยนก็ช้ากว่าการเปลี่ยนในช่วงวัยเด็ก ส่วนในด้านอารมณ์ไม่ว่าประเภทใดสำหรับคนวัยผู้ใหญ่ตอนต้นยังมีความเข้มสูง เมื่อผ่านเข้าสู่วัยกลางคนบทบาทและประสบการณ์ในชีวิตจะช่วยลดความเข้มและความรุนแรงของอารมณ์ลงได้บ้าง

2.2.1.3 ความกังวลของบุคคลวัยผู้ใหญ่

นักจิตวิทยาพัฒนาการหลายท่านแสดงทัศนะว่าถ้าวิเคราะห์ถึงลักษณะความกังวลของบุคคลในวัยผู้ใหญ่แล้วอาจกล่าวได้โดยสังเขปว่า ในต้นช่วงอายุ 20 ปีเศษ ความกังวลมุ่งสู่รูปร่างหน้าตา ศีลธรรม จรรยาทางเพศ การเลือกคู่ครอง พยายามให้ผู้อื่นมองตนในแง่ดี ปลายช่วงอายุ 20 ปีเศษ มักกังวลเกี่ยวกับเงินและชีวิตครอบครัว อายุ 30-40 ปี มีความกังวลเรื่องสุขภาพความสำเร็จในชีวิตการทำงาน วัยกลางคนมีความกังวลเรื่องเกี่ยวกับการปรับตัวชีวิตทางเพศอีกครั้ง เรื่องปัญหาครอบครัวและลูกหลาน ในวัยสูงอายุกังวลเรื่องสุขภาพ ฐานะและบทบาทที่เปลี่ยนแปลง ปัญหาการเงิน ชีวิตหลังความตาย ความกังวลมากขึ้นและลึกซึ้งเพียงไร ขึ้นขึ้นในแง่ไหน ขึ้นอยู่กับความแตกต่างระหว่างบุคคล กระสวนพัฒนาการและประสบการณ์ของชีวิตในวัยที่ผ่านมา ตลอดจนความสามารถในการปรับปรุงตนเองและแก้ไขปัญหาชีวิต (Papalia & Olds 1995)

2.2.1.4 ลักษณะทั่วไปของคนวัยผู้ใหญ่ตอนต้น

วัยผู้ใหญ่ตอนต้นประมาณอายุตั้งแต่ 20-25 ถึง 40 ปี กระสวนพัฒนาการที่น่าสนใจในระยะวัยผู้ใหญ่ตอนต้นซึ่งพึงจะบรรยายได้แก่ การประกอบอาชีพ การเลือกคู่ครอง การปรับตัวในชีวิตสมรส การปรับตัวเพื่อทำหน้าที่บิดามารดา การปรับตัวในชีวิตโสด พัฒนาการทางสติปัญญา และพัฒนาการทางการ

วัยผู้ใหญ่ตอนต้นเป็นระยะที่ความเจริญเติบโตทางกายพัฒนาเต็มที่และสมบูรณ์ อวัยวะทุกส่วนทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยทั่วไปบุคคลมักมีร่างกายแข็งแรง ในด้านอารมณ์นั้น ผู้เข้าถึงภาวะอารมณ์แบบผู้ใหญ่มีความคับข้องใจน้อย ควบคุมอารมณ์ได้ดีขึ้น มีความแน่ใจ และมีความมั่นคงทางจิตใจดีกว่าในระยะวัยรุ่น ส่วนด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือลักษณะพัฒนาการทางสังคมนั้น ระยะนี้การให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนร่วมวัยเริ่มลดลง เปลี่ยนแปลงมาสู่สัมพันธ์ภาพและผูกพันกับเพื่อนต่างเพศแบบคู่ชีวิต สัมพันธ์ภาพกับเพื่อนร่วมงานไม่สู้จะลึกซึ้งเหมือนสัมพันธ์ภาพกับกลุ่มเพื่อนร่วมวัยในวัยรุ่น จุดศูนย์กลางของสัมพันธ์ภาพคือครอบครัว ส่วนผู้ใหญ่ที่ยังไม่มีคู่ครองและครอบครัวยังคงให้ความสำคัญต่อกับกลุ่มเพื่อนร่วมวัยอีกสลับไป แต่ความเข้มของความสัมพันธ์และภักดีเริ่มลดน้อยลง จำนวนสมาชิกของกลุ่มมักจะน้อยลงด้วย

2.2.2 การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพเป็นพฤติกรรมที่จำเป็นและสำคัญประจำวัยนี้ เพราะเป็นเครื่องชี้ความเป็นผู้ใหญ่ นอกจากทำให้มีความรู้สึกรู้ว่ามีฐานะทางการเงินแล้ว ยังทำให้เกิดความรู้สึกมีอิสระเสรี มีหน้ามีตา มีความมั่นคงทางจิตใจ การตั้งตัวได้เป็นหลักฐาน ได้รับการยอมรับในสังคม เป็นการสร้างฐานะทางครอบครัว มีเกียรติ และมีความสำเร็จในชีวิตด้านต่างๆ

ใครเลือกอาชีพอะไรและมีความก้าวหน้าในด้านอาชีพมากน้อยเพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมหลายประการ อาทิ เพศ การเตรียมตัว การศึกษาอบรมฝึกฝนในวิชาชีพนั้นๆ ความต้องการของสังคม สภาพเศรษฐกิจการเมือง สถานภาพทางครอบครัว โอกาส เพื่อนร่วมอาชีพ ปริมาณคนผู้เสนอตัวทำอาชีพนั้นๆ กับความต้องการปริมาณคนทำงานในอาชีพนั้นๆ เป็นองค์ประกอบของความยากง่ายในการหางานและความก้าวหน้าในอาชีพ

ความสำเร็จมากน้อยในการประกอบอาชีพมีอิทธิพลต่อความสุข ความทุกข์ ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจส่วนบุคคล ทั้งยังมีผลต่อความสงบราบรื่นในครอบครัวและพัฒนาการของบุคคลวัยต่างๆ ในบ้านด้วย ความไม่ราบรื่นในการประกอบอาชีพอาจเกิดจากหลายสาเหตุผสมผสานกัน เช่น สถานที่ทำงานอยู่ไกลถิ่นที่อยู่ ลักษณะงานไม่ต้องตามบุคลิกภาพนิสัยความสามารถของตน ขาดการเตรียมตัวในการปฏิบัติงานอาชีพนั้นๆ หรือเข้ากับเพื่อนร่วมงานและนายงานไม่ได้ คู่สมรสหรือครอบครัวไม่สนับสนุน เรื่องเพศก็เป็นอุปสรรคได้บ้าง ดังขอรวบรวมนักกล่าวในที่นี้สักเล็กน้อย ได้แก่ เพศไม่เหมาะกับงาน หรือขัดต่อการมีคู่ครองงานบางอย่างอาจทำให้เกิดความแตกร้างในครอบครัว ความจำเป็นของงานทำให้สามีและภรรยาต้องแยกกันอยู่คนละที่เกือบตลอดเวลา ในวงงานเดียวกันภรรยามีรายได้และตำแหน่งหน้าที่ดีกว่าสามีก็อาจทำให้เกิดความรู้สึกไม่สบายใจ ถ้าทั้งสามีภรรยาไม่ทำความตกลงกันในเรื่องนี้ให้ชัดเจนและยอมรับกันได้ (Lefrancois 1990)

สามีภรรยาผู้มีอายุในวัยผู้ใหญ่ตอนต้นผู้มีลูกเล็กๆ และจำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านทั้งคู่ จำต้องปล่อยลูกน้อยและบ้านเรือนให้อยู่ในความดูแลของบุคคลอื่น เหตุการณ์เช่นอาจเกิดปัญหาหลายประการซึ่งสามีภรรยาต้องคำนึงถึง เตรียมรับและแก้ไขให้ดี มิฉะนั้นอาจเป็นผลร้ายต่อพัฒนาการของเด็กตามวัยและต่อความราบรื่นของชีวิตครอบครัวทั้งในปัจจุบันและภายหน้า

เนื่องจากบุคคลวัยนี้อยู่ในระยะสำรวจ ฉะนั้นในด้านการประกอบอาชีพอาจมีการเปลี่ยนงานมากกว่าหนึ่งครั้งเพื่อแสวงหางานที่ตนพอใจจริงๆ หรือเพื่อประโยชน์ทางการเงิน เพื่อการตั้งครอบครัว เพื่อฐานะทางสังคม มิใช่น้อยที่ต้องย้ายจากถิ่นเดิมและครอบครัวเพื่อความก้าวหน้าไปดำรงตำแหน่งใหม่ที่ดีกว่า ชายหรือหญิงผู้มีความใฝ่สูงในงานอาจใช้เวลากับเพื่อนและครอบครัวน้อยลง หรือเต็มใจเป็นโสด

ความตามกล่าวในข้อนี้เป็นการเสนอตัวอย่างส่วนน้อยของปัญหาซึ่งผู้ใหญ่วัยเริ่มประกอบอาชีพควรคาดหมายไว้ว่าจะได้พบ

2.2.3 ชีวิตสมรสและการปรับตัวในชีวิตสมรส

2.2.3.1 การเลือกคู่ครอง

การแสวงหาคู่ครองเป็นพฤติกรรมปกติของคนในวัยนี้ อาจมีการกระทำมาแล้วตั้งแต่ยังอยู่ในช่วงวัยรุ่น แต่สำหรับบางรายจะเริ่มเมื่ออย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้น ชนิดของการเลือกคู่ครองในวัยนี้เป็นแบบเอาจริงเอาจังและเลือกเฟ้นมากกว่าเดิม

หลักเกณฑ์สำหรับการเลือกคู่ครองที่จะนำไปสู่ชีวิตสมรสที่ผาสุกได้มีผู้เสนอแนะไว้หลายประการด้วยกัน ซึ่งขอรวบรวมมาเสนอบางประการ ดังนี้

1. มีความคล้ายๆ กันในรสนิยม ค่านิยม ระดับการศึกษา ความสนใจ การใช้เวลาว่าง ศาสนา ความเชื่อ รากฐานทางวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ ลักษณะของครอบครัว เชื้อชาติ
2. มีบุคลิกภาพที่ไปด้วยกันได้ทั้งในแง่ที่คล้ายกันและไม่เหมือนกัน หรือที่เป็นไปในแบบตรงข้าม เช่น คนอารมณ์ร้อนกับคนอารมณ์เย็น ทั้งนี้เพื่อความสมดุลของชีวิต
3. ชายและหญิงมีอายุใกล้เคียงกัน จากการวิจัยให้ข้อเสนอแนะว่าไม่ควรห่างกันมากถึง 10 ปี และตามปกติชายควรมีอายุมากกว่าหญิง
4. มีอาชีพเลี้ยงตัวพอที่จะช่วยกันสร้างครอบครัวให้เป็นสุขได้
5. มีความรักใคร่ผูกพัน มีความนับถือและนิยมชมชอบซึ่งกันและกัน มีรสนิยมทางเพศที่ไปด้วยกันได้และความพยายามเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน
6. ทั้งสองฝ่ายมีวุฒิภาวะทางอารมณ์และสังคม
7. โดยกว้างๆ ผู้หญิงมักนิยมผู้ชายในแง่ของความสามารถ ความเป็นคนเด่นด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การกีฬา การดนตรี ความเป็นผู้นำ ความสามารถทางด้านวิชาการ ความเข้าใจ การให้ความคุ้มครอง การมีลักษณะสมชาย รูปร่างหน้าตาของชายมีความสำคัญอันดับรอง แต่ฝ่ายชายมักชื่นชมผู้หญิงในด้านรูปร่างหน้าตาลักษณะสมหญิงความเป็นแม่บ้านแม่เรือน ความสามารถในการเข้าสังคม (Gormly & Brodzinsky 1989; Lefrancois 1990)

2.2.3.2 การปรับตัวในชีวิตสมรส

เมื่อหญิงและชายแต่งงานและมาอยู่ด้วยกันแล้วจะต้องปรับตัวให้ไปด้วยกันได้ แม้ว่าก่อนแต่งงานนั้นได้มีการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ และใช้เวลาพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ตาม ก็อาจจะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่ลงตัวพอดี ทั้งนี้เนื่องจากการอยู่ร่วมกันอย่างยาวนานของบุคคล 2 คน ซึ่งนอกจากมีความแตกต่างกันในเรื่องเพศแล้วยังต่างกันในด้านอื่นๆ ไม่น่าแปลกน้อย เพราะบุคคลแต่ละคนมีเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งสองคนมาจากฐานทางครอบครัวที่แตกต่างกัน

ตามปกติหญิงปรับตัวให้เข้ากับชายง่ายกว่าชายปรับตัวให้เข้ากับหญิง อย่างไรก็ตามก็ต้องมีการปรับตัวทั้งสองฝ่าย ชีวิตคู่จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้

คู่ที่เพิ่งแต่งงานต้องปรับตัวกับกิจวัตรประจำวันใหม่ๆ รวมทั้งนิสัยการกิน การนอน การใช้ชีวิตประจำวัน และความสัมพันธ์กับญาติและเพื่อนฝูงของอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่องเงินๆ ทองๆ ซึ่งแทบจะเป็นหัวข้อที่ต้องห้ามเมื่อเป็นคู่รัก พอแต่งงานกลับเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ต้องพูดถึงหรือถกเถียงกัน การเป็นเจ้าของทรัพย์สินร่วมกันโดยเฉพาะที่มีราคาสูง เช่น บ้านหรือรถยนต์ก็อาจสร้างปัญหาได้

หญิงและชายจะต้องปรับตัวในบทบาทใหม่คืออย่างสามีภรรยา ในความต้องการทางเพศ ในกิจการบ้านเรือน ในวิธีการดำเนินชีวิต ในทัศนคติ ค่านิยม ความสนใจ ลักษณะ อารมณ์ ความยากลำบากในการปรับตัวอาจเกิดขึ้นได้ถ้าหญิงชายยังไม่มีวุฒิภาวะทางจิตใจ ไม่มีการเตรียมตัวทางเศรษฐกิจและทางสังคมเพื่อใช้ชีวิตคู่ ไม่รู้จักกันดีพอสมควร มีความแตกต่างกันมากในด้านภาวะจิตใจ ไม่มีความยับยั้งอารมณ์สมเป็นผู้ใหญ่ วัยของกลุ่มสมรสต่างกันมาก หรือมีผู้มาวุ่นวายในชีวิตสมรสเป็นจำนวนมาก เรื่องเหล่านี้กว้างขวางมากเกินวิสัยที่จะบรรยายให้หมดสิ้นในหนังสือเล่มนี้

เนื่องจากชีวิตสมรสเป็นลักษณะพฤติกรรมที่เด่นมากทั้งหญิง-ชายในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น เนื้อหาที่จะอภิปรายต่อไปนี้ได้คัดเลือกสาระที่นำรู้บางแง่เพื่อเป็นแนวคิดด้านการปรับตัวในชีวิตสมรส โดยเก็บความรวบรวมส่วนมากจาก Gormly & Brodzinsky (1989) Janzen, Paterson, Blashko (1989a, 1989b) Paterson (1991) และ Lefrancois (1990)

2.2.3.3 ครอบครัวและความรัก

วัยผู้ใหญ่ตอนต้นคือวัยสร้างครอบครัว คนทั่วๆ ไปมักใฝ่ฝันจะมีชีวิตคู่และสร้างครอบครัวของตน แม้ตระหนักรู้ลึกๆ ว่าครอบครัวสมัยใหม่ขาดรากฐานที่ลึกซึ้งกว่าเมื่อสี่สิบห้าปีที่แล้ว แต่สายใยมิตรภาพของคนในครอบครัวเดียวกันก็ยังมีคุณค่าในความเกื้อกูลผูกพันและเป็นเพื่อน เหมือนกับคำว่า "เลือดข้นกว่าน้ำ"

เมื่อแต่งงานสร้างครอบครัวแล้ว ลักษณะครอบครัวก็จะต่างๆ กัน แต่ละครอบครัวก็มีรูปแบบในความสัมพันธ์ ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม ที่ไม่ซ้ำกัน แต่มีความผูกพันต่อกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง สภาพความเป็นไปของครอบครัวไม่หยุดอยู่กับที่ปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวดำรงอยู่ได้โดยไม่แตกสลายนั้น นักจิตวิทยาเชื่อว่า รักแท้เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่ง

2.2.3.4 รักแท้ของคู่สามี-ภรรยา

รักแท้ในที่นี้หมายถึงเฉพาะเจาะจงถึงรักแท้ระหว่างสามี-ภรรยา เป็นการยากที่จะตอบว่ารักแท้คืออะไร แต่หากเราลำดับความรักในวัยต่างๆ แล้วคงจะมีลักษณะดังนี้

วัยเด็ก ความรักคือ ความติดพัน ชื่นชอบ ใกล้ชิด เด็กๆ จึงกล่าวคำว่า "รัก" ได้ง่ายๆ เช่นรักพ่อ แม่ รักครู รักเพื่อน

วัยรุ่น ความรักคือสิ่งที่ยิ่งใหญ่ เด็กวัยนี้จึงดลุมรักง่ายตาย รักเพราะพอใจ ชอบ รัก เพราะความดึงดูดใจของเพศตรงกันข้าม รักเพราะตรงกับรสนิยมของตน เรื่องโรแมนติกเป็นเรื่อง ไม่ต้องการเหตุผลและปัญญา

วัยผู้ใหญ่ตอนต้น มีความสับสนมากที่สุดในเรื่องความรัก ดูเหมือนว่า คนวัยนี้รักใคร จริงๆ จังๆ ไม่เป็น อายากรักแต่กลัวความรับผิดชอบ รู้สึกสนิทสนมแต่ก็สับสน รู้สึกว่าอารมณ์ รักเป็นอารมณ์ที่ซับซ้อน ในปลายๆ วัยผู้ใหญ่ตอนต้น คนจะเข้าใจเรื่องความรักดีขึ้น และยอมรับ ความรักที่ต้องรวมกับความรับผิดชอบ เรื่องเพศก็มีความสำคัญ แต่ไม่สำคัญที่สุด รู้จักรักโดยไม่มี เงื่อนไข เช่น เงื่อนไขของฐานะการเงิน ด้านสังคม ด้านความสำเร็จทางการงาน และนี่คือรักแท้ อย่างไม่รักดี มีผู้ใหญ่เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถบรรลุถึงจุดนี้

ดร.สตีเฟนเบอร์ก (1987) นักจิตวิทยาเรื่องครอบครัวแห่งมหาวิทยาลัยเยล ได้ศึกษา เรื่องความรักมากมาย และสรุปว่ารักแท้เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อารมณ์ แรงจูงใจ และการมีสติสัมปชัญญะ

องค์ประกอบด้านอารมณ์ เป็นความรู้สึกผูกพัน ใกล้ชิด สนิทสนม ชื่นชม อาหาร ห่วงใย เข้าใจ อภัย

องค์ประกอบด้านแรงจูงใจ เป็นความผูกพันทางกายภาพ ความสัมพันธ์ทางเพศรส ความรู้สึกโรแมนติกต่อกัน และกันไม่เสื่อมคลาย

องค์ประกอบด้านสติสัมปชัญญะ เป็นความรับผิดชอบต่อกันและกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุข ด้วยกัน อดทนต่อกัน พร้อมที่จะเปิดเผยและโต้แย้งกันและกัน เคารพต่อกันและกัน เต็มใจที่จะ เปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ควรจะเปลี่ยนแปลง

ดร.สตีเฟนเบอร์ก (1987) ให้ความเห็นว่า ถ้าหากปราศจากความรักชนิดนี้แล้ว ครอบครัวก็จะล่มสลายได้ มนุษย์ไม่ได้เกิดมาพร้อมกับรู้จัก รัก รักเป็นสิ่งที่คนเราต้องเรียนรู้ คนบางคนเกิดมาโดยไม่เคยเรียนรู้ที่จะให้ความรักและรับความรัก ดังนั้นในการแต่งงานจึงควร เลือกคนที่ได้เรียนรู้เรื่องความรัก เพราะถ้าเขาไม่เคยเรียนรู้ที่จะรัก เขาก็จะให้รักแก่คู่ครองและลูก ไม่เป็น ในที่สุดครอบครัวก็ต้องล่มสลาย

2.2.3.5 การเรียนรู้ที่จะเจ็บปวดเพื่อรัก

คู่สมรสทั้งคู่ต้องเรียนรู้ที่จะเจ็บปวดเพื่อรัก เพราะเราอาจจะต้องสูญเสียบางอย่างไป เพื่อที่จะรักใคร่จริงๆ และเราก็อาจจะสูญเสียบางอย่างไปหากจะไม่รักใคร่เลยเช่นกัน โดยปราศจาก ความรักเราจะเดินโดดเดี่ยวไม่มีใครร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่มีคู่คิดคู่ปรึกษา แต่ในทำนองเดียวกัน หากเรามีรักแท้และสูญเสียรักไป ไม่ว่าจากการตายจาก หย่าร้าง แยกกันอยู่ มีข้อขัดแย้ง ความ เจ็บปวดก็จะเกิดขึ้น และก็ยากที่จะทนทานเช่นกัน

เรารักผู้อื่นเพราะเราเรียนรู้ที่จะรักตนเอง ถ้าเราไม่เรียนรู้ที่จะรักตนเองก็รักผู้อื่นไม่เป็น คนที่เกิดด้วยตัวเอง ไม่เคารพตัวเอง ก็รักคนอื่นน้อยลงหรือรักไม่ได้เลย

เมื่อคนที่เรารักจากไปโดยวิธีใดๆ ก็ตาม ส่วนหนึ่งของเราก็ตายจากไปด้วย และเป็นส่วนที่ไม่อาจทดแทนได้ ส่วนที่เราฝืนร่วมกันกับคนๆ นั้นก็จากไปด้วย การสูญเสียอาจทำให้เกิดความรู้สึกอื่นๆ ติดตามมา เช่น ความโกรธ การปฏิเสธ ความเศร้าซึม วิตกกังวล อึดอัด และ สงสารตนเอง

การมีความรักทำให้ชีวิตเรามีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีความหวังและความฝืน เมื่อเราสูญเสียคนรักไปโดยการแยกทางกัน ตายจากกัน วิธีการแก้ไขปัญหาคือ ต้องเรียนรู้ที่จะรักต่อไป และพร้อมที่จะยอมรับความรักจากผู้อื่น เช่น จากลูกๆ เพราะความรักทำให้ชีวิตดำเนินต่อไปอย่างไม่ขมขื่นเจ็บปวด

2.2.4 ชีวิตโสด

เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ คนส่วนมากมักแต่งงานมีครอบครัวมีบุตรธิดา แต่บางคนเลือกอยู่เป็นโสดซึ่งอาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ เช่น อุทิศชีวิตเพื่องาน เพื่ออุดมการณ์ มีความรับผิดชอบกับครอบครัวเดิมของตนจนไม่มีเวลาเอาใจใส่ในเรื่องนี้อย่างจริงจัง โรคภัยไข้เจ็บ สิ่งแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย มีประสบการณ์ไม่ดีเกี่ยวกับชีวิตครอบครัว ญาติพี่น้องไม่สนับสนุน เป็นความประสงค์ของผู้นั้นเองเพราะชอบชีวิตโสด ปัญหาของคนโสดที่สำคัญคือความรู้สึกด้อยและว่าเหว ผู้ที่จะดำเนินชีวิตคนโสดได้อย่างมีความสุขคือผู้พยายามแก้ไขอารมณ์ดังกล่าวนี้โดยวิธีต่างๆ เช่น ใช้เวลาศึกษาเล่าเรียน ทำงานอดิเรก อุทิศตนเพื่อกิจกรรมสังคม ใช้ชีวิตให้หมดไปกับงาน ไม่ตัดขาดจากสมาคม มีเพื่อนสนิทมากคน หาทางสนองความรู้สึกอยากเป็นบิดามารดาและความรู้สึกทางเพศในแนวที่สังคมยอมรับ (Gormly & Brodzinsky 1989; Lefrancois 1990) ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงการปรับตัวต่อชีวิตโสดของคนทั้งวัยผู้ใหญ่ตอนต้นและในวัยกลางคน (เพราะมีความต่อเนื่องและมีรูปแบบที่คล้ายกัน)

2.2.4.1 การปรับตัวในบทบาทของคนโสด

มีคำกล่าวที่รู้จักกันแพร่หลายในวิชาการเกี่ยวกับครอบครัวและการสมรสว่า "Marriage and parenthood are not for everybody" ซึ่งพอจะแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า "การแต่งงานและการเป็นพ่อแม่ไม่ใช่สำหรับคนทุกคน"

คนกลุ่มหนึ่งมีทัศนคติว่า ผู้เลือกอยู่เป็นโสดคือผู้ที่ไม่มีผู้ใดมารักและไม่รู้จักรักใคร่ ขาดคนมาทะนุถนอมเอาอกเอาใจ มักมีชีวิตอย่างเงียบเหงาว้าเหว จึงมักเป็นผู้ที่ไร้ความสุข มีอารมณ์ไม่ค่อยคงเส้นคงวา ลักษณะบุคลิกภาพเช่นนี้แท้จริงอาจพบได้ทั้งในกลุ่มผู้อยู่เป็นโสดและมีชีวิตสมรส สถานภาพทางการสมรสอาจมีอิทธิพลหรือไม่มีอิทธิพลต่อลักษณะบุคลิกภาพดังกล่าวนี้

แอริค ฟรอมม์ ผู้เขียนหนังสืออันมีชื่อเสียงทั่วโลกชื่อ The Art of Love ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับความรักและสิ่งปะแห่งความรักไว้มากมาย จะนำแต่ประเด็นสำคัญมากกล่าวในที่นี้ ท่านได้อธิบายว่าความรักต้องอาศัยการตอบสนองต่อกันและกันระหว่างตัวเรากับผู้ที่เรารักในแง่มุมดังต่อไปนี้

ความเอื้ออาทรต่อกันและกัน (mutual care)

ความรักนับถือซึ่งกันและกัน (mutual respect)

ความเข้าใจซึ่งกันและกัน (mutual understanding)

ความรับผิดชอบต่อกันและกัน (mutual responsibility)

หากปราศจากเชื่อมโยงต่อกันและกันด้านอารมณ์และจิตใจในรูปแบบดังกล่าวมานี้ ความรักก็มีลักษณะรักเทียม อาจแตกสลายได้ง่าย (ศรีเรือน แก้วกังวาล 2536ก)

ในวงการจิตวิทยาถือว่าความรักมีหลายรูปแบบ เช่น ความรักระหว่างเพื่อนกับเพื่อน สามีกับภรรยา พ่อแม่กับลูก พี่กับน้อง นายจ้างกับลูกจ้าง ฯลฯ ดังนั้นผู้ที่อยู่เป็นโสดไม่จำเป็นจะต้องอยู่อย่างปราศจากความรัก ถ้าเขาสามารถแสวงหาและสร้างสรรค์ความรักในรูปแบบอื่นๆ ชดเชย ในวงการจิตวิทยาถือว่าความรักที่ไม่พัวพันเรื่องกามารมณ์ (non sexual relationships) มีความสำคัญต่อการมีชีวิตที่เป็นสุข ไม่แพ้ความสัมพันธ์ในชีวิตสมรสระหว่างคู่สมรส (Lefrancois 1990) ถ้าหญิงชายที่อยู่เป็นโสดปลงตกกับวิถีชีวิตของตนได้ และมีรักอื่นชดเชยก็สามารถดำเนินชีวิตของตนไปได้อย่างราบรื่นจนตลอดอายุขัย

ผู้ที่แต่งงานอาจเป็นผู้รักรักก็ได้ถ้าเขาไม่สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพกับคู่ครองของตนในรูปแบบที่กล่าวมาแล้ว (ตามความคิดเห็นของแอริค ฟรอมม์) อนึ่งผู้ที่แต่งงานมีชีวิตคู่หากปราศจากความรักในรูปแบบอื่นๆ มาสนับสนุนความรักฉันคู่ครองก็นับว่าเสี่ยงต่อการมีชีวิตโดยปราศจากรัก เพราะความรักในชีวิตคู่อาจจะพังทลายในวันใดวันหนึ่ง และเขาผู้นั้นก็จะอยู่อย่างปราศจากรักโดยสิ้นเชิง ซึ่งเป็นสถานภาพที่บั่นทอนสุขภาพจิต (ดังมีคำกล่าวในภาษาอังกฤษว่า "Don't put all the eggs in only one basket.")

โดยทั่วไปเมื่อเปรียบเทียบจำนวนชาย-หญิงที่อยู่เป็นโสดล่งไปจนถึงวัยกลางคน ก็จะพบว่าจำนวนหญิงมีมากกว่าชาย ทั้งนี้เพราะหญิงมีขีดจำกัดทางวัฒนธรรมในการแสวงหาคู่ครองมากกว่า หญิงดำรงความเป็นสาวได้ไม่นานเท่าชายดำรงความเป็นหนุ่ม หญิงมีความสามารถเชิงสังคมสำหรับทดแทนชีวิตคู่มากกว่าชาย สำหรับชายที่อยู่เป็นโสดมาจนถึงวัยกลางคน โอกาสที่จะแสวงหาคู่ครองก็ยังคงมีอยู่ แต่โอกาสแบบนั้นสำหรับหญิงส่วนมากนับว่าได้สิ้นสุดเสียแล้ว

ในยุคสมัยที่งานอาชีพและการศึกษาเปิดให้ชายเท่านั้น งานหลักของหญิงคือการเป็นแม่บ้านและเป็นเมีย โลกของหญิงถูกขีดวงให้อยู่ภายในครัวเรือน แต่ในยุคปัจจุบันนี้ หญิงมีโอกาสในงานอาชีพและการศึกษาทัดเทียมกับชาย โลกของหญิงไม่จำกัดเฉพาะงานในบ้านเรือน จึงไม่จำเป็นนักที่หญิงต้องอาศัยการแต่งงานเป็นกุญแจเบื้องต้นเพื่อไขไปสู่ความสำเร็จและความ

ภาคภูมิใจในตนเอง การอยู่เป็นโสดของหญิงจึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าเสียขวัญมากนัก แม้หญิงบางคนอาจจะรู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจที่ตนพลาดโอกาสจะมีชีวิตคู่และมีครอบครัว

ทั้งชายโสดและหญิงโสดต้องปรับตัวต่อชีวิตโสดของตนโดยประการต่างๆ ซึ่งจะขอนำมากล่าวในที่นี้สัก 4 ประการ ได้แก่

1. ปรับตัวต่อความต้องการทางเพศ
2. ปรับตัวต่อความต้องการเป็นพ่อแม่
3. ปรับตัวต่อความต้องการมีมิตรสนิท
4. ปรับตัวต่อการใช้เวลาว่าง

วิธีปรับตัวในแง่มุมทั้ง 4 ข้อนี้ ย่อมมีรายละเอียดแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล แต่ใคร่เสนอหลักการเพื่อประกอบการพิจารณาในการปรับตัวอย่างกลางๆ ดังนี้

1. ปรับตัวต่อความต้องการทางเพศ ความต้องการทางเพศและการแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการนี้เป็นภาวะที่ก่อให้เกิดปัญหาอารมณ์และจิตใจต่อทั้งผู้ที่มีชีวิตคู่และชีวิตโสด บัทเลอร์ (Butler 1989) ถึงกับกล่าวว่าความต้องการทางเพศเป็นปัญหายิ่งใหญ่ปัญหาหนึ่งในวิถีชีวิตของคนในวัยผู้ใหญ่ไม่แพ้เรื่องทำมาหากิน แต่คนส่วนมากมักไม่นำมากล่าวถึง มักกลบเกลื่อน หรือมักไม่ได้รับความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างถูกต้องเพียงพอ

สัญชาตญาณทางเพศเป็นสัญชาตญาณพื้นฐานของมนุษย์เยี่ยงเดียวกับสัตว์โลกอื่นๆ เหมือนดังคำกล่าวที่ว่า "การกิน การนอน การขับถ่าย การเสพเมถุน มนุษย์เหมือนกับสัตว์ แต่ธรรมชาติทำให้คนต่างจากสัตว์" นักจิตวิทยาทุกแนวคิดยอมรับว่าความต้องการทางเพศเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานข้อหนึ่งของมนุษย์ พรอด้ถึงกับให้ความเห็นเน้นความต้องการนี้อย่างหนักหน่วงว่า ความต้องการทางเพศและความก้าวร้าวสองประการนี้เป็นแรงขับ ซึ่งเป็นต้นเงื่อนของพฤติกรรมของมนุษย์นานาประเภท เช่น การต้องการเป็นคนสำคัญ การต้องการอำนาจ การต้องการสะสมทรัพย์สินและความสนใจในรูปธรรม ฯลฯ

นักค้นคว้าเรื่องพฤติกรรมเพศของมนุษย์หลายท่าน เช่น Butler และ Lewis (1989) แสดงความคิดเห็นพ้องกันว่า ความต้องการทางเพศของมนุษย์มิได้สิ้นสุดเมื่อคนเข้าสู่วัยกลางคนและวัยชรา เป็นแต่ลดความรุนแรงของความต้องการลงเท่านั้น สำหรับหญิงชายวัยผู้ใหญ่ซึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการนี้โดยระบบแต่งงานและระบบครอบครัว ก็อาจหาทางชดเชยความต้องการนี้ได้โดยประการต่างๆ กิจกรรมเหล่านี้ได้แก่ กิจกรรมทางด้านศิลปกรรมในทุกรูปแบบ (การดนตรี การร้องรำทำเพลง การวาดรูป ฯลฯ) รวมทั้งการกีฬาด้วย นักค้นคว้าทางโภชนาการได้ค้นพบว่าอาหารบางประเภทเมื่อจืดจางหรือรับประทานในปริมาณพอเหมาะก็ทำให้คลายความกำหนัดลงได้เช่นกัน

กิจกรรมต่างๆ เพื่อลดหรือชดเชยความต้องการทางเพศนี้ มีผู้ค้นคว้าเรียบเรียงไว้เป็นอันมากในวงการจิตวิทยา จิตแพทย์ แพทย์ โภชนาการ ฯลฯ ผู้สนใจอาจศึกษาเพิ่มเติมต่อไปได้

2. ปรับตัวต่อความต้องการเป็นพ่อแม่ มนุษย์มีสัญชาตญาณความต้องการขั้นพื้นฐานทางสังคมประการหนึ่ง ได้แก่ ความต้องการปกป้องคุ้มครองดูแลอุปถัมภ์ผู้ที่ย่อยกว่าตน เด็กกว่าตน เมื่อได้ทำตามความต้องการนี้แล้วมนุษย์จะเกิดความภาคภูมิใจในตนเองและเห็นว่าตนเป็นคนสำคัญ มนุษย์แสดงพฤติกรรมตอบสนองความต้องการนี้หลายวิธี รวมทั้งความเป็นพ่อแม่ด้วย สำหรับผู้ไม่มีโอกาสเป็นพ่อแม่ก็อาจชดเชยได้ด้วยกิจกรรมอย่างอื่น เช่น การทำกิจกรรมเกี่ยวกับเยาวชนแบบต่างๆ การสงเคราะห์ผู้เจ็บป่วย พิการ ผู้ชรา การดูแลสัตว์เลี้ยง เป็นต้น นอกเหนือจากความเป็นพ่อแม่สนองความต้องการประเภทปกป้องคุ้มครองแล้ว ยังเป็นการสนองตอบต่อความต้องการแสวงหาตัวตายตัวแทนของชีวิตตน สำหรับคนโสดก็มีความปรารถนาเหมือนกัน แต่อาจแสดงออกในรูปอื่น เช่น ผลงานทางศิลปกรรม งานอาชีพ ฯลฯ

3. ปรับตัวต่อความต้องการมีมิตรสนิท นักวิชาการสุขภาพจิตทุกแนวคิดต่างลงความเห็นพ้องกันว่าความต้องการทางจิตใจที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของมนุษย์ คือความต้องการเพื่อสนิท ซึ่งเป็นความต้องการทางอารมณ์และจิตใจ พอๆ กับที่มนุษย์ต้องการอาหารเพื่อบำรุงร่างกายให้ดำรงอยู่และเจริญเติบโตฉันใดฉันนั้น ผู้ปราศจากมิตรสนิทจะเป็นผู้ที่ไม่เจริญงอกงามทางกายทางจิตใจ ทางอารมณ์ ยิ่งถ้าขาดเพื่อนสนิทตั้งแต่วัยเด็กๆ เป็นต้นมาด้วยแล้ว ผู้นั้นจะเติบโตมาอย่างมีความพิการทางสังคมและมีความบกพร่องทางอารมณ์ (Erikson 1964; Maslow 1970; Sullivan 1953)

เป้าหมายอันหนึ่งของการมีชีวิตคู่คือการมีเพื่อนคู่คิดมิตรคู่ใจ มีเพื่อนที่จะอยู่เคียงข้างเราทั้งในยามทุกข์และยามสุขสบาย มีเพื่อนที่เรารู้สึกสนิทสนมคุ้นเคยสามารถคบหากันได้อย่างไว้นื้อเชื่อใจ เปิดเผยและตรงไปตรงมา สำหรับผู้เป็นโสดเมื่อไม่สามารถหาเพื่อนเช่นนี้จากการสมรสได้ก็อาจแสวงหาโดยวิธีอื่น ผู้เป็นเพื่อนนั้นอาจเป็นเพศเดียวกับตน ต่างเพศ ร่วมวัย ต่างวัย ฐานะเดียวกันกับตน ใกล้เคียงกันหรือต่างฐานะกันก็ได้

ในหลายๆ กรณี การมีเพื่อนได้มาจากการได้ใช้ชีวิตร่วมกันในการทำงาน ทั้งงานอาชีพ งานอดิเรก และงานของชมรมสมาคมต่างๆ นักจิตวิทยาสุขภาพจิตและนักจิตวิทยาครอบครัวจึงมักแนะนำให้ผู้อยู่เป็นโสดแสวงกิจกรรมงานอดิเรก และร่วมงานของสมาคมต่างๆ นอกเหนือจากงานอาชีพ (และบางกรณีอาจมีสัตว์เลี้ยงเป็นเพื่อนก็ได้)

4. ปรับตัวต่อการใช้เวลาว่าง ในวงการสุขภาพจิตมีหลักว่า ผู้ที่มีเวลาว่างมากเกินไปเป็นผู้ไม่สู้จะมีความสุขพอๆ กับผู้ที่มีธุระวุ่นวายเกินไป ผู้มีครอบครัวอาจต้องใช้เวลามากไปกับธุระของคู่ครองและบุตรหลาย นอกเหนือจากงานอาชีพ สำหรับผู้อยู่เป็นโสด ถ้ามีเวลาว่างมากควรใช้เวลาว่างของตนเองแสวงหาความเพลิดเพลินจากงานอดิเรก งานกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ งานกุศล กิจกรรมทางศาสนา หรือหมกมุ่นกับงานอาชีพของตนยิ่งขึ้น อาจใช้วิธีใดวิธีหนึ่งหรือหลายวิธีเพื่อป้องกันไม่ให้จิตใจฟุ้งซ่านและให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเองจากงานที่ตนได้ลงมือลงแรงกระทำ เช่นนี้ก็จะเป็นการป้องกันตนเองให้พ้นจากภัยแห่งการอยู่ว่างๆ

ทั้งชีวิตคู่และชีวิตโสดต่างมีข้อดีข้อเสีย และต้องมีการปรับตัวตามวัยทั้งสี่ของผู้พอใจ เลือกชีวิตแบบใดแบบหนึ่งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมทางสังคมของตน และลักษณะบุคลิกภาพเฉพาะตัวเป็นอย่างมาก แต่หลักสำคัญก็คือทั้งคนโสดและคนมีคู่ครองจะต้องปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิตของตน

2.2.5 พัฒนาการทางสติปัญญา

ระยะนี้คนเราขยายแนวความคิดในรูปแบบต่างๆ ที่ได้พัฒนามาแล้วตั้งแต่วัยรุ่นให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เป็นช่วงเวลาที่ความสามารถทางสมองเจริญเต็มที่ที่สุด การเรียนรู้ศิลปวิทยาต่างๆ จะทำได้เป็นอย่างดีถ้าบุคคลนั้นตั้งใจจริง แต่บุคคลจะพัฒนาการทางสติปัญญาไปได้ลึกซึ้งกว้างไกลเพียงไรและในแง่ใดนั้น ยังขึ้นอยู่กับพันธุกรรม โอกาสที่จะได้เรียนรู้และฝึกฝนทักษะต่างๆ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมในการทำงานและครอบครัว คนในวัยผู้ใหญ่ตอนต้นเป็นต้นไปสามารถคิดนึกในทางลึกได้มากขึ้น ในทุกรูปแบบของความคิดตั้งแต่ระดับต้นๆ ไปจนถึงระดับสูง

2.2.5.1 พัฒนาการทางความคิดตามแนวคิดของเพียเจท์ : ขั้น formal operation

มีรายงานจากการวิจัยด้านสติปัญญาว่า ตามที่เชื่อกันว่าบุคคลจะพัฒนาความคิดสติปัญญาระดับ formal operation เต็มที่ในระยะปลายรุ่นตามทฤษฎีของเพียเจท์นั้นเป็นแนวคิดที่เริ่มล้าสมัยเสียแล้ว เพราะช่วงพัฒนาการของสติปัญญาระดับนี้ได้ยืดออกไปจนถึงวัยผู้ใหญ่ตอนต้นในกลุ่มประชากรหลายวัฒนธรรม (Gormly & Brodzinsky 1989; Lefrancois 1990) มีผู้ให้เหตุผลว่าแนวโน้มนี้น่าจะมีสาเหตุมาจาก

1. วัยเด็กของเด็กทั่วโลกโดยเฉพาะเด็กในสังคมเมืองขยายช่วงยาวขึ้น
 2. เด็กสมัยปัจจุบันได้รับการเรียนเพื่อเป็นผู้ฉลาดในการตอบแบบทดสอบประเภทต่างๆ (test wise) มากกว่าเรียนเพื่อมีความรู้ความเข้าใจ มีความสามารถในการวิชาและทักษะต่างๆ อย่างแท้จริง (คือทำคะแนนตอบแบบทดสอบได้ดี แต่ความรู้ในวิชาการนั้นๆ ไม่สู้จะกว้างและลึกจริงๆ)
 3. เด็กขาดโอกาสปฏิบัติจริงในวิชาชีพที่เรียน
 4. บุคคลมีความพร้อมที่จะเรียนอย่างลึกซึ้งและฝึกฝนในวิชาการต่างๆ จริงจัง ในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น
 5. เด็กหมกมุ่นกับความบันเทิงสนุกสนานมากกว่าฝึกฝนความสามารถทางสติปัญญา
- นอกจากนั้นผลงานวิจัยต่างๆ นั้น ยังได้แสดงความคิดเห็นว่า สังคมยุคใหม่ต้องการบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในวิชาชีพหรือทักษะที่ตนได้เรียนรู้มากยิ่งขึ้น แนวคิดของคนสมัยปัจจุบันเป็นแนวคิดแห่งความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง "แม่นในขั้นพื้นฐาน" ทำให้คนโดยทั่วไปขาดความเข้าใจแนวคิดเชิงสังคมและปัญหาสังคมระดับพื้นฐาน (Gormly & Brodzinsky 1989; Janzen et al. 1989a, 1989b; Lefrancois 1990)

2.2.5.2 พัฒนาการทางความคิดตามแนวคิดของ Bloom

ในช่วงวัยผู้ใหญ่ตอนต้น บุคคลควรมีสภาพในการรู้คิดและมีทักษะต่างๆ ในความคิดประเภทต่างๆ แต่การที่บรรลุเป้าหมายของการมีทักษะในการคิดประเภทต่างๆ นั้น จะต้องมีการฝึกฝน Simms (1989) ได้อำนาจวิธีการฝึกฝนเพื่อเพิ่มพูนทักษะการคิดแบบต่างๆ ตามแนวคิดของ Bloom ซึ่งขึ้นกับลักษณะกิจกรรม วิชา และระยะพัฒนาการของผู้ฝึกฝน

ขั้นของความรู้-สติปัญญา

ความมุ่งหมาย

ขั้นที่ 1 ความรู้ (knowledge)	คือการแสวงหาข้อมูล ข่าวสาร
ขั้นที่ 2 ความเข้าใจ (understanding)	คือการเข้าใจให้แน่ใจ
ขั้นที่ 3 การนำไปใช้ (application)	คือความสามารถนำไปใช้ประโยชน์
ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ (analysis)	คือความสามารถในการแยกแยะ
ขั้นที่ 5 การสังเคราะห์ (synthesis)	คือความสามารถในการสรุปนำมารวบรวมเข้าด้วยกัน
ขั้นที่ 6 การประเมินผล (evaluation)	คือความสามารถในการทำนาย และประเมินค่า
ขั้นที่ 1-3 เป็นระดับความรู้-สติปัญญาในระดับต้น ขั้นที่ 4-6 เป็นระดับความรู้-สติปัญญาระดับสูง	

2.2.5.3 การเข้าใจตนเอง

ความต้องการเข้าใจตนเองเป็นความต้องการมูลฐานของบุคคลแต่ละคน เจตจำนงนี้ได้ฝังอยู่ในจิตใจแล้วตั้งแต่ในระยวัยเด็กเป็นต้นมา บุคคลได้พยายามดำเนินการเพื่อเข้าใจตนเองโดยประการต่างๆ ดังได้อธิบายมาแล้วในบทต้นๆ อย่างไรก็ดี ผู้ใดจะเข้าใจตนเองและยอมรับความจริงประจำตนเองได้มากน้อยเพียงไร ตรงหรือไม่ตรงตามความเป็นจริงเพียงไรนั้นแตกต่างกันแต่ละคน พอจะกล่าวได้อย่างกว้างๆ ว่า ในระยะวัยผู้ใหญ่ตอนต้นมีเหตุการณ์ประจำวัย เช่น การเลือกและประกอบอาชีพ การเลือกคู่ครอง การปรับตัวอย่างสามิภรรยาอย่างบิดามารดา เป็นเหตุการณ์ช่วยให้บุคคลผู้แสวงหาตนเองมีความเข้าใจตนเองได้ดีขึ้น เริ่มมองเห็นได้บ้างว่าตนเองนั้นมีความต้องการในชีวิตอย่างไร จะวางระบบแผนชีวิตของตนไปในแง่ใด เมื่อสิ้นสุดวัยผู้ใหญ่ตอนต้น แบบการดำเนินชีวิตของคนส่วนมากเข้ารูปหรือเกือบเข้ารูปแล้ว และลักษณะบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเกือบลงตัวแล้ว

ระยะวัยผู้ใหญ่ตอนต้นเป็นระยะที่บุคคลพัฒนาทางกายสมบูรณ์เต็มที่ เริ่มชีวิตอย่างผู้ใหญ่ แต่แบบของชีวิตยังไม่เข้ารูปเข้ารอยที่แท้จริง จึงยังคงเป็นระยะสำรวจ พัฒนาการที่เด่นของวัยนี้คือการประกอบอาชีพ การเลือกคู่ครอง การสร้างหลักฐานและครอบครัว การปรับตัวเป็นสามิภรรยาและบิดามารดา การปรับตัวในชีวิตโสด พัฒนาการทางกายไม่มีจุดเด่น ลักษณะสำคัญคือมีสมรรถนะทางกายสูงสุด พัฒนาการทางสติปัญญาขึ้นสูงสุดในแง่สามารถศึกษาเล่าเรียนในวิทยาการต่างๆ ได้ทุกสาขา ตามความถนัดเฉพาะทางของตน ผู้ใหญ่วัยตอนต้นทั้งชาย-หญิงควรรู้จักและป้องกันโรคเอดส์ เมื่อสิ้นสุดวัยนี้แบบการดำเนินชีวิตของคนส่วนมากเข้ารูปแล้วหรือเกือบเข้ารูป

2.3 จินตภาพ

การศึกษาจินตภาพของสภาพแวดล้อม จุดเริ่มของการศึกษาเกี่ยวกับจินตภาพอยู่ที่แนวความคิดที่ว่า มีเค้าโครงทางจิต (Mental Schemata) เกิดขึ้นในกระบวนการรับรู้ เค้าโครงนี้เป็นนิรูปของสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอกและได้สะสมเป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ บาร์ตเลตต์ (Bartlett, 1932) ในหนังสือที่มีชื่อเสียงในจิตวิทยา “Remembering” ได้แสดงการทดลองที่แสดงถึงความสำคัญของเค้าโครงทางจิตที่มีอยู่ก่อนที่เป็นประสบการณ์ของบุคคล ต่อการบิดเบือนของการรับรู้ที่เกิดขึ้น บาร์ตเลตต์ได้ทำการทดลองโดยให้ผู้เข้าทดลองคนแรกดูภาพเขียนภาพหนึ่ง ซึ่งคล้าย ๆ โล่ที่ป้องกันตัวของคนป่า แต่มีลวดลายที่ทำให้ดูคล้ายหน้าคน แล้วให้ผู้เข้าทดลองคนแรกนี้เขียนภาพนี้ขึ้นใหม่จากความจำ แล้วเอาภาพที่เขียนขึ้นใหม่นี้ให้ผู้เข้าทดลองคนที่สองดู และให้เขียนภาพขึ้นใหม่อีก แล้วให้ผู้เข้าทดลองคนที่สามดู ทำการทดลองเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงคนที่สิบ ปรากฏว่าเกิดการบิดเบือนในการรับรู้จากภาพแรกที่คล้ายโล่ไปมากจนกลายเป็นภาพหน้าคน บาร์ตเลตต์ได้ชี้ให้เห็นว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางของเค้าโครงที่บุคคลมีความคุ้นเคย ประเด็นสำคัญในการทดลองของบาร์ตเลตต์อยู่ที่ว่า แต่ละบุคคลมีนิรูปเกิดขึ้นภายในซึ่งเป็นเค้าโครงที่ใช้อ้างอิงถึง และเป็นส่วนของความจำ เค้าโครงนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อกระบวนการรับรู้ กระบวนการรู้ และกระบวนการทางพฤติกรรมในสภาพแวดล้อม เค้าโครงทางจิตในที่นี้จึงหมายถึงสิ่งที่สะสมจากประสบการณ์ในอดีตของบุคคลนั่นเอง การที่บุคคลมีพฤติกรรมที่เหมาะสมในแต่ละสภาพการณ์ปัจจุบันอันสืบสนได้ นั้น ก็เนื่องมาจากการมีประสบการณ์เดิม กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สิ่งที่มีมนุษย์สัมพันธ์ด้วยไม่อาจเป็นของใหม่ล้วน เพราะมีประสบการณ์เดิมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย การเกิดความจำแสดงถึงการสะสมสิ่งที่ค้างจากประสบการณ์ ซึ่งเราอาจวนกลับมาอ้างอิงถึงได้เมื่อต้องการ เช่น การที่เราสามารถไปยังสถานที่ต่าง ๆ ที่เคยไปได้ถูกต้อง ย่อมแสดงอย่างชัดเจนว่า ได้เกิดความสัมพันธ์กับเค้าโครงทางจิตที่มีอยู่ เค้าโครงที่เป็นประสบการณ์เดิมนี้มีการพัฒนาเติบโตไปตามประสบการณ์ใหม่ เกิดความเข้าใจความหมายที่เกิดขึ้นพร้อมกันด้วย และส่งผลต่อการรับรู้ต่อไป เค้าโครงที่เป็นความจำในระบบโนทัศน์นี้ มีส่วนหนึ่งที่ปรากฏเป็นจินตภาพ เป็นส่วนที่เกิดจากการรับรู้สภาพแวดล้อมกายภาพทางทัศนการ และมักมีความชัดเจนได้หากเป็นจินตภาพของสภาพแวดล้อมเฉพาะ

การเกิดจินตภาพในลักษณะที่เป็นแผนที่ทางจิต (Mental Maps) ได้ปรากฏในการศึกษาการเรียนรู้ทิศทางของโทรว์บริดจ์ (Trowbridge, 1913) การเรียนรู้ทิศทางนั้นอาจเกิดจากการเรียนรู้จากแผนที่และเข็มทิศ หรืออาจเกิดจากการเรียนรู้ความสัมพันธ์กับตัวเอง เช่น กับที่อยู่ของตัวเองในลักษณะของแผนที่ทางจิตที่มีบ้านของตนเป็นศูนย์กลาง และต่อมาได้ปรากฏในการศึกษาของโทลแมน (Tolman, 1948) ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องการเรียนรู้ที่เกิดจากความเข้าใจ โทลแมนได้สรุปจากการทดลองที่ให้หนูวิ่งในวงกตที่ซับซ้อนว่า หนูมีความเข้าใจความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ของวงกตจนเกิดการเรียนรู้วงกตในลักษณะที่เป็นแผนที่

การศึกษาต่อมาที่นับว่ามีความสำคัญมาก ได้แก่ การศึกษาของบูลดิง (Boulding, 1956) ในหนังสือ “Image” บูลดิงซึ่งเป็นนักเศรษฐศาสตร์ได้เสนอความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับจินตภาพของโลก จินตภาพตามความหมายของบูลดิงไม่ได้มีความหมายเฉพาะเช่นเค้าโครงทางจิตของสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามความหมายของบาร์คเลตต์ และก็ไม่ได้มีความหมายตรงกับความหมายทั่วไปในที่นี้ ซึ่งหมายถึงนิรุตทางจิตของสิ่งที่รับรู้ทางทัศนการ ความสนใจของบูลดิงในหนังสือดังกล่าวอยู่ที่สิ่งทั้งมวลที่บุคคลมีความเชื่อ และเป็นจินตภาพที่มีขอบเขตกว้างขวางมาก แม้ว่าบูลดิงจะไม่ได้กล่าวถึงสภาพแวดล้อมกายภาพโดยเฉพาะ แต่ได้รวมอยู่ในการศึกษาอย่างกว้างขวางของเขา ความสำคัญของจินตภาพที่บูลดิงสนใจอยู่ที่การสร้างความเข้าใจทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และอื่น ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งย่อมเลยไปเกี่ยวข้องถึงทางด้านสถาปัตยกรรมและผังเมืองได้ ทั้งนี้ เพราะว่าบูลดิงได้เน้นจินตภาพในฐานะที่เป็นตัวชี้ทางพฤติกรรม พฤติกรรมขึ้นอยู่กับจินตภาพ จินตภาพทำให้เราสามารถตีความข่าวสารที่เราได้รับจากสภาพแวดล้อม จินตภาพเกิดจากการสร้างสมจากประสบการณ์ในอดีตทั้งมวลของแต่ละบุคคล เราจึงเข้าใจความหมายของข่าวสารที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจินตภาพที่มีอยู่ (Boulding, 1956 : 6-7)

การศึกษาอันกว้างขวางของบูลดิงตามแนวทางที่เน้นทางปรัชญามากกว่าทางจิตวิทยา นับว่าเป็นการกำหนดโครงข่ายที่ยังไม่มีสาระสำคัญต่อการออกแบบและวางแผนสภาพแวดล้อม จนกระทั่งลินช์ (Lynch, 1960) ได้ทำการศึกษาจินตภาพของเมืองในหนังสือ “The Image of the City” ซึ่งเป็นการศึกษาที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวทางการศึกษาต่อมาเกี่ยวกับจินตภาพของสภาพแวดล้อม ด้วยมีรายละเอียดในแนวความคิดเกี่ยวกับจินตภาพของเมือง พร้อมทั้งวิธีการในการค้นหาจินตภาพที่มีอยู่ภายในจิต ตลอดจนการประยุกต์ผลของการศึกษาให้เป็นประโยชน์ต่อการออกแบบสภาพแวดล้อมชุมชน

ในการศึกษาของลินช์ ส่วนประกอบที่สำคัญในระบบมโนทัศน์ซึ่งลินช์เรียกรวมกันว่า “Image” นั้น มีอยู่ด้วยกัน 3 ประการได้แก่ เอกลักษณ์ (Identity) โครงสร้าง (Structure) และความหมาย (Meaning)

2.3.1 เอกลักษณ์ (Identity) เอกลักษณ์นั้นหมายถึงการที่สิ่งต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นเมือง ต่างก็ปรากฏในลักษณะที่มีเอกลักษณ์ ต่างเป็นสิ่งที่แยกจากกันได้โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่

2.3.2 โครงสร้าง (Structure) โครงสร้างหมายถึงความถึงความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่าง ๆ ที่มีต่อกัน และรวมทั้งความสัมพันธ์ทางกายภาพระหว่างสิ่งต่าง ๆ กับผู้รับรู้

2.3.3 ความหมาย (Meaning) ความหมายนั้นมีความสำคัญต่อการเกิดความเข้าใจ ความหมายของสิ่งต่าง ๆ อาจเป็นความหมายทางด้านการใช้สอย หรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์

ส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ ลินซ์ได้ให้ความสนใจเฉพาะส่วนที่เป็นเอกลักษณ์และโครงสร้าง ส่วนที่เป็นความหมายนั้น ลินซ์ ไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพราะลินซ์ได้เน้นความสำคัญของการจัดระเบียบใน สภาพแวดล้อมกายภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้และสามารถทำให้เกิดจินตภาพได้ (Imageability) สิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจินตภาพได้ชัดเจนต้องมีคุณสมบัติทางด้านเอกลักษณ์และ โครงสร้างเป็นสำคัญ การเกิดจินตภาพย่อมหมายความว่ามีการเก็บสะสมข่าวสารปรากฏเป็น ร่องรอยในความจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข่าวสารจากสภาพแวดล้อมกายภาพที่มีเอกลักษณ์

การศึกษาของลินซ์มีสมมติฐานว่า จินตภาพของเมืองที่บุคคลต่าง ๆ จำนวนมากมีอยู่นั้น มีความคล้ายคลึงในทำนองเป็นจินตภาพสาธารณะ (Public Image) ประโยชน์ของการศึกษาจินต ภาพของเมืองที่จะนำไปใช้ได้ทางปฏิบัติ อยู่ที่การมีจินตภาพสาธารณะ แต่เราก็ทราบดีแล้วว่า บุคคลต่าง ๆ นั้นมีประสบการณ์และระบบคุณค่าที่ยึดถือไม่เหมือนกัน ดังนั้น การเกิดมีจินตภาพที่ เป็นของส่วนรวมหรือของสาธารณะนั้น ก็เฉพาะเป็นจินตภาพของสภาพแวดล้อมกายภาพของส่วน ที่มีความสำคัญหรือมีความชัดเจน

การศึกษาด้วยวิธีการทำนองเดียวกันกับของลินซ์ต่อมาโดย เดอ จองจ์ (De Jonge, 1962) และฮัสซัน (Hassan, 1965) ต่างสนับสนุนความสำคัญของสภาพแวดล้อมกายภาพต่อการเกิดจินต ภาพสาธารณะ การศึกษาเปรียบเทียบเมืองต่าง ๆ ในเนเธอร์แลนด์โดยเดอ จองจ์ ได้พบว่า จินต ภาพเกิดขึ้นได้ง่ายและชัดเจนสำหรับเมืองที่มีผังถนนในลักษณะแน่นอน มีเส้นทางเด่นสำคัญเพียง สายเดียว พร้อมด้วยชุมทางสำคัญและภูมิสัญลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมือง ส่วนการศึกษาของ ฮัสซันได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของโอกาสการมองเห็นองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดจินตภาพ ต่อการเกิดจินตภาพสาธารณะได้ ทั้งนี้ อาจสามารถคาดคะเนสิ่งที่จะปรากฏเป็นจินตภาพสาธารณะ ที่สำคัญได้ หากสิ่งนั้นเปิดเผยสู่ทัศนการได้มาก ทำนองเดียวกัน เมืองซึ่งสามารถมองจากยอด เนินที่อยู่ภายในขอบเขตของเมือง มักจะก่อให้เกิดจินตภาพระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล แต่คงไม่ อาจปฏิเสธได้ว่า การรับรู้ การเรียนรู้และการจำสภาพแวดล้อมกายภาพจนปรากฏเป็นจินตภาพนั้น เป็นผลโดยตรงจากสภาพแวดล้อมกายภาพเอง ลักษณะเด่นชัดและเป็นระเบียบของสภาพแวดล้อม กายภาพ รวมทั้งโอกาสการมองเห็น ย่อมมีความสำคัญต่อการเกิดจินตภาพสาธารณะได้

2.4 พื้นที่พิเศษ

ความคิดเรื่องพื้นที่ชนิดพิเศษ หรือ Heterotopia ฟูโกได้กล่าวไว้ใน "คำนำ" (Preface) ของหนังสือเรื่อง The Order of Things และในบทสัมภาษณ์เรื่อง "Space, Knowledge, and Power" และในงานเรื่อง "Of other Spaces" ที่ฟูโกพูดถึงพื้นที่ชนิดพิเศษนี้ไว้อย่างค่อนข้างระเอียดและอย่างน่าสนใจยิ่ง โดยรากศัพท์แล้ว คำว่า "Heterotopia" มาจากการศึกษาศรีวิทยา และมีความหมายถึงส่วนต่างๆ ของร่างกายมนุษย์ที่ไม่สมประกอบนั่นคือ ขาด เกิน ผิดที่ผิดฝาผิดตัว แต่ฟูโกนำมาใช้ในความหมายของพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ในอุดมคติ (Utopia) กล่าวคือฟูโกเห็นว่า ในทุกสังคมจะมีพื้นที่แบบหนึ่งที่ไม่ค่อยสำคัญ หรือไม่ค่อยได้รับความสนใจจากสังคม เป็นพื้นที่ของผู้อื่นหรือความเป็นอื่น เป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีการพูดถึงเป็นพื้นที่ของความขัดแย้ง หรือไม่ก็เป็นพื้นที่ที่เกิดจากความขัดแย้งต่างๆ มารวมอยู่ด้วยกัน และฟูโกเรียกพื้นที่ชนิดนี้ว่า "Heterotopia" สำหรับฟูโกแล้ว Heterotopia คือลักษณะและวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเข้ามาแทนที่หรือสวมรอยวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลาง (Middle Ages, ค.ศ. 500-1500) ที่มองพื้นที่ในลักษณะของการรวมหรือกระจุกตัวของสถานที่ในเชิงสูงและต่ำ การจัดลำดับชั้นของพื้นที่ ("a Hierarchic Ensemble of Places," p.22) อย่างเช่นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์หรือพื้นที่ธรรมดา, พื้นที่ปกปิดหรือพื้นที่เปิดเผย, พื้นที่เมืองหรือพื้นที่ชนบท เป็นต้น วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลาง จึงเป็นวิธีคิดแบบปิดในความหมายของการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่หรือสถานที่ ("the Space of Emplacement") เป็นการมองพื้นที่แบบหยุดนิ่งและตายตัว

วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลางที่มุ่งเน้นการกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่หรือสถานที่ ถูกกาลิเลโอทำลายลงด้วยการเสนอความคิดเกี่ยวกับพื้นที่แบบเปิด กล่าวคือกาลิเลโอเสนอว่า พื้นที่เป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นไปตามยุคสมัย ไม่ได้ตายตัวหยุดนิ่ง กาลิเลโอจึงเป็นคนแรกที่เปิดวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ให้โล่งและโปร่งขึ้น และนำไปสู่ความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ที่สำคัญในปัจจุบันความคิดหนึ่งที่ว่า "ที่ตั้ง" (Site) ความคิดเรื่องที่ตั้งเป็นวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในเชิงของความสัมพันธ์ระหว่างจุดหนึ่งของสถานที่หนึ่ง กับอีกจุดหนึ่งของอีกสถานที่หนึ่ง เป็นวิธีคิดแบบเครือข่าย คิดแบบเป็นชุด (Series, Trees or Grids) มากกว่าวิธีคิดแบบกำหนดตำแหน่งแห่งที่ให้กับพื้นที่แบบหยุดนิ่งตายตัวอย่างยุคกลาง ในเรื่องนี้ฟูโกกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า:

"ยุคสมัยของเรา เป็นยุคสมัยที่พื้นที่ เข้ามาจัดการกับเราในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างที่ตั้งแบบต่างๆ ... เราไม่ได้มีชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่ว่างเปล่า หรืออยู่ในพื้นที่ที่เราสามารถจัดวางบุคคลและสิ่งของได้อย่างที่ต้องการ เราไม่ได้มีชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่ว่างเปล่า ที่เราสามารถแต่งเติมสีสันได้ตามใจปรารถนา เราอยู่ภายใต้ชุดของระบบความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดโดยที่ตั้งแบบต่างๆ และที่ตั้งเหล่านี้ไม่สามารถลดทอนหรือทดแทนกันได้ ขณะเดียวกันก็ไม่มีที่ตั้งชนิดใดอยู่เหนือที่ตั้งอื่นๆ อย่างสมบูรณ์เด็ดขาด" (p. 23)

ส่วนพื้นที่ที่น่าสนใจในยุคปัจจุบันสำหรับฟูโกได้แก่ พื้นที่ที่มนุษย์ในสังคมใช้ชีวิตอยู่ (Human Sites/Living Space) ฟูโกเห็นว่ายุคสมัยปัจจุบันที่เราอยู่เป็นยุคสมัยของพื้นที่ เราอยู่ในยุคสมัยที่เหตุการณ์และปรากฏการณ์เกิดขึ้นพร้อมๆ กันในหลายๆ แห่ง (the Epoch of Simultaneity/Juxtaposition, p. 22) เนื่องจากการคมนาคมสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว เป็นยุคสมัยของความใกล้ ใกล้ การไปด้วยกันและการกระจัดกระจาย ในขณะที่ในศตวรรษที่ 19 เป็นยุคสมัยของเวลา และนำไปสู่การลุ่มหลงศึกษา "ประวัติศาสตร์" (History)

เมื่อยุคสมัยที่เราอยู่เป็นยุคสมัยของพื้นที่ ดังนั้นสิ่งที่น่าสนใจก็คือ เทคนิควิทยาการว่าด้วยพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคนิควิทยาการในการจัดการกับพื้นที่แบบต่างๆ (the Techniques for Appropriating Spaces) แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เรายังไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้เท่าใดนัก เนื่องจากเราไม่สามารถทะลุกรอบของวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของยุคกลางที่เน้นการสร้างกรงขังหรืออาณาเขตให้กับพื้นที่ลงได้ ปัจจุบันเรายังคงคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในแบบของการสร้างกรอบและวงล้อมอย่างในยุคกลาง เช่นเรามีพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ, ครอบครัวยุคและสังคม, ที่พักผ่อนและที่ทำงาน ฯลฯ และยังคงวิธีคิดแบบจัดลำดับชั้นความสำคัญของพื้นที่ การสร้างความหมายตรงข้ามรวมตลอดถึงการกำหนดอาณาเขตที่แน่นอน ดायตัว หยุดนึ่งให้กับพื้นที่ วิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่แบบนี้ไม่มีที่ว่างให้กับเรื่องของจินตนาการ ความพัวมัว รอยต่อระหว่างพื้นที่ ความแตกต่างหลากหลาย นั่นคือ ฟูโกเห็นว่าพื้นที่จริงมีความแตกต่างหลากหลายและยุ่งยากสลับซับซ้อนกว่าวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ของเรา เราไม่สามารถสลัดความศักดิ์สิทธิ์ของวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ในแบบของยุคกลางลงได้ (the Desanctification of Spaces) เป็นวิธีคิดที่ให้ภาพพื้นที่ที่หยุดนึ่ง ดायตัว แทนภาพของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนเกี่ยวกันระหว่างพื้นที่แบบต่างๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ฟูโกเห็นว่า มีพื้นที่และวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่หลายแบบ แต่พื้นที่ที่เขาสนใจได้แก่พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ชนิดอื่นๆ และการเข้าไปมีความสัมพันธ์ของพื้นที่ชนิดนี้กับพื้นที่ชนิดอื่นๆ มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สงสัย การสร้างความมั่นคง หรือไม่ก็สลายความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมลง พื้นที่ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่อื่นๆ เข้าด้วยกัน ขณะเดียวกันก็ขัดแย้งกับบรรดาพื้นที่เหล่านี้ไปพร้อมๆ กันด้วย เท่าที่ผ่านมามี 2 ชนิดคือ (1) พื้นที่ในอุดมคติ (the Utopias) เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่เชื่อมโยงหรือไม่ก็ขัดแย้งกับพื้นที่จริงในสังคม แต่เป็นพื้นที่ที่ไม่มีที่แท้จริงในสังคม (the Unreal Spaces) และ (2) พื้นที่แบบพิเศษ (Heterotopias) เป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยง หรืออยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง (Real spaces)

2.4.1 เป็นพื้นที่ที่เชื่อมโยง ในแต่ละสังคมสามารถสร้างหรือกำหนดบทบาท หน้าที่ให้กับพื้นที่ชนิดนี้แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างของพื้นที่ที่เรียกว่า "สุสาน" (the Cemetery) ซึ่งเป็นสถานที่พิเศษที่ยึดโยง เชื่อมโยงพื้นที่ชนิดต่างๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน เช่นเมือง ชนบท หมู่บ้าน เพราะทุกครอบครัวจะต้องมีญาติอยู่ในพื้นที่ชนิดพิเศษนี้ อย่างไรก็ตาม ในสังคมตะวันตก

ตำแหน่งแห่งที่ของสุสานก็เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เช่นก่อนสิ้นสุดศตวรรษที่ 18 สุสานถูกจัดวางไว้ใจกลางเมือง ใกล้กับโบสถ์หรือวัด ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อในการกลับมาเกิดใหม่ของคนตาย หลุมศพ ที่ฝังศพในวัดถูกรื้อทิ้งไปพร้อมๆ กับความคิดเรื่องไม่เชื่อในพระเจ้า (Atheistic) เข้ามาแทนที่ เมื่อความเชื่อในพระเจ้าและในเรื่องการฟื้นคืนชีพของคนตายหมดไป คนก็เริ่มมองว่าความตายเป็นเรื่องของเชื้อโรค คนตาย/ศพจะนำเชื้อโรคมายังคนเป็น ดังนั้นจึงต้องแยกคนตายออกจากคนเป็น สุสานเปลี่ยนสภาพจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในศตวรรษที่ 18 มาเป็นเพียงสถานที่สำหรับเก็บศพคนตายเท่านั้นกลายเป็น "พื้นที่ของความเป็นอื่น" (Other Space) ของสังคมสมัยใหม่ไป การเชื่อมโยงบางครั้งแม้ว่าจะมีลักษณะที่ขัดแย้งกันหรือไปด้วยกันไม่ได้ก็ตาม จากบทบาทและหน้าที่ของสิ่งที่มาเชื่อมโยงนั้นตัวอย่างเช่น โรงละคร (the Theatre) หรืออย่าง สวน (the Garden) ในวัฒนธรรมของชาวตะวันตกอย่างอารยธรรมของชาวเปอร์เซีย ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงสี่ด้านของโลกเข้าด้วยกันตามรูปสวนที่จัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สวนจึงมีความสำคัญคล้ายกับสายสะดือที่เชื่อมทารกกับมารดาเข้าด้วยกัน สวนซึ่งเป็นพื้นที่เล็กๆ บนโลกขณะเดียวกันก็คือภาพจำลองของโลกด้วย สวนจึงเป็นพื้นที่พิเศษชนิดหนึ่ง

2.4.2 อยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง เป็นพื้นที่ที่มีทั้งมิติของพื้นที่จริงและมิติในอุดมคติอยู่ด้วยกัน เป็นพื้นที่อีกชนิดหรืออีกแบบ (Other Spaces) ที่แตกต่างไปจากทั้งพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง ความสำคัญของพื้นที่แบบพิเศษนี้อยู่ที่ว่า เป็นพื้นที่ที่ใช้ชีวิตอยู่เป็นส่วนใหญ่ ถือเป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ที่ผู้ใช้สร้างขึ้นมาอยู่ด้วยกัน ฉะนั้น พื้นที่ชนิดนี้จึงเป็นพื้นที่ที่อยู่ นอกเหนือขอบเขตของพื้นที่ชนิดอื่นๆ ของบ้าน ตัวอย่างของพื้นที่ชนิดนี้ที่ฟูโกต์ให้เห็นในบทความได้แก่ภาพของเราในกระจกเงา กระจกเงาโดยตัวของมันเองคือพื้นที่ในอุดมคติ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ไม่มีสถานที่ของตัวเองในสังคม (a Placeless Place) แต่ทำหน้าที่สะท้อนสิ่งที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าออกมา กระจกเงาจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษ เป็นพื้นที่ที่แตกต่างไปจากพื้นที่ประเภทอื่นๆ ในสังคม เพราะในกระจกเงา เราเห็นภาพของตัวเอง แต่ภาพตัวเราในกระจกเงาไม่ใช่ของจริง แต่เป็นภาพสะท้อนของของจริง ดังนั้นภาพในกระจกเงาจึงเป็นทั้งของจริงและไม่จริงไปพร้อมๆ กัน (Simultaneity) กระจกเงาทำให้เราเห็นตัวเรา ขณะที่เราไม่ได้ปรากฏจริงในกระจกเงา แต่กระจกเงาเป็นของจริง มีอยู่จริงในโลก แต่เงาของเราในกระจกเงาไม่ใช่ของจริง ภาพในกระจกเงาคือภาพสะท้อน/ตรงกันข้ามของตัวเรา จากกระจกเงาเราพบว่า เราไม่ปรากฏตัวในที่ที่เราอยู่ แต่กลับไปปรากฏตัวในกระจกเงา เพราะเราเห็นภาพของเราในกระจก แต่ถ้าเราจ้องกระจก เราก็จะสามารถเห็นตำแหน่งแห่งที่ของเราได้เช่นกัน เพราะกระจกเงาสะท้อนออกมา ในขณะนี้ กระจกเงาจึงทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่ทุกชนิดที่อยู่รอบๆ ตัวให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กัน ทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ไม่จริงไปพร้อมๆ กัน เพราะภาพสะท้อนไม่ใช่ของจริง แต่ถ้าไม่มีของจริงก็ไม่มีความสะท้อนเช่นกัน

ในชีวิตจริงของเรา มีพื้นที่ชนิดพิเศษแบบนี้อยู่มากมาย เพียงแต่เรามีได้ให้ความสนใจกับพื้นที่เหล่านี้ เช่น สุสาน โบสถ์ โรงละคร โรงภาพยนตร์ สวน พิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด สถานที่จัดงานรื่นเริงอย่างงานวัด บ้านพักคนชรา ค่ายทหาร ลูก ฮาเร็มของสุลต่าน ห้องอบตัว-อาบน้ำของชาวสแกนดิเนเวีย ชื่อนางโลม และอาณานิคม เป็นต้น สาระสำคัญของพื้นที่ชนิดพิเศษเหล่านี้สามารถสรุปได้เป็นหลักการสำคัญๆ (Heterotopology) 6 ประการ ได้แก่

ประการแรก มีพื้นที่ชนิดนี้ในทุกสังคม ทุกวัฒนธรรมในโลกของเรา เพียงแต่ในแต่ละสังคมและในแต่ละยุคสมัยจะมีวิธีคิดเกี่ยวกับพื้นที่ชนิดพิเศษนี้แตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่นในสังคมโบราณ พื้นที่พิเศษชนิดนี้ เป็นพื้นที่ที่สงวนไว้สำหรับคนที่เผชิญกับวิกฤตการณ์ในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต (Crisis Heterotopias) เช่นสถานที่สำหรับคนหนุ่มสาว สำหรับผู้หญิงที่มีประจำเดือน ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ หรือคนชรา แต่ในยุคสมัยปัจจุบันของเรา พื้นที่ประเภทนี้ Crisis Heterotopias เริ่มหมดไป จะยังคงหลงเหลือให้เห็นบ้างได้แก่โรงเรียนกินนอน (the Boarding School) การเกณฑ์ทหาร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตคน หรือสถานที่ที่คู่บ่าวสาวไปดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์กัน ซึ่งไม่มีสถานที่จริงในโลก ในแผนที่ แต่เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อกิจกรรมนั้นๆ เป็นการเฉพาะ (the Heterotopia Without Geographical Markers) อย่างไรก็ตาม ในยุคสมัยปัจจุบันของเรา ฟูโกเห็นว่าพื้นที่พิเศษชนิดใหม่เกิดขึ้น เป็นพื้นที่พิเศษที่จัดไว้เฉพาะสำหรับผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนหักเหไปจากมาตรฐานหลักของสังคม (the Heterotopia of Deviation) เช่น โรงพยาบาลคนบ้า ลูก บ้านพักคนชรา สำหรับบ้านพักคนชรานั้น ฟูโกมีความเห็นว่าเป็นกรณีพิเศษของพื้นที่ชนิดพิเศษ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างภาวะวิกฤตกับภาวะเบี่ยงเบนหักเหไปพร้อมๆ กัน ด้วยคนชราเป็นช่วงวิกฤตการณ์ในชีวิตช่วงหนึ่ง ขณะเดียวกันก็มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนด้วย เพราะคนชราเริ่มเชื่องช้า เฉื่อยชาในโลกที่ชูความสดชื่น กระปรี้กระเปร่า และความกระฉับกระเฉง

สาระสำคัญประการที่สอง ของพื้นที่ชนิดพิเศษอยู่ที่ว่า ในแต่ละสังคมสามารถสร้างหรือกำหนดขอบเขต-หน้าที่ให้กับพื้นที่ชนิดนี้แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างของพื้นที่ที่เรียกว่า "สุสาน" (the Cemetery) ซึ่งเป็นสถานที่พิเศษที่ยึดโยง เชื่อมโยงพื้นที่ชนิดต่างๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน เช่น เมือง ชนบท หมู่บ้าน เพราะทุกครอบครัวจะต้องมีญาติอยู่ในพื้นที่ชนิดพิเศษนี้ อย่างไรก็ตาม ในสังคมตะวันตก ตำแหน่งแห่งที่ของสุสานก็เปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด เช่นก่อนสิ้นสุดศตวรรษที่ 18 สุสานถูกจัดวางไว้ใจกลางเมือง ใกล้กับโบสถ์หรือวัด ซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเชื่อในการกลับมาเกิดใหม่ของคนตาย หลุมศพ ที่ฝังศพในวัดถูกรื้อทิ้งไปพร้อมกับความคิดเรื่องไม่เชื่อในพระเจ้า (Atheistic) เข้ามาแทนที่ เมื่อความเชื่อในพระเจ้าและในเรื่องการฟื้นคืนชีพของคนตายหมดไป คนก็เริ่มมองว่าความตายเป็นเรื่องของเชื้อโรค คนตายหรือศพจะนำเชื้อโรคมายังคนเป็น ดังนั้นจึงต้องแยกคนตายออกจากคนเป็น สุสานเปลี่ยนสภาพจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในศตวรรษ

ที่ 18 มาเป็นเพียงสถานที่สำหรับเก็บศพคนตายเท่านั้นกลายเป็น "พื้นที่ของความเป็นอื่น" (Other Space) ของสังคมสมัยใหม่ไป

ประการที่สาม พื้นที่หรือสถานที่พิเศษเหล่านี้ สามารถอยู่ร่วมกันกับพื้นที่หรือสถานที่แบบอื่นๆ ในสังคมได้ แม้ว่าจะขัดแย้งกันหรือไปด้วยกันไม่ได้ก็ตาม ขณะเดียวกันพื้นที่พิเศษเหล่านี้ ก็จะมีหน้าที่ของตัวเองด้วย ตัวอย่างเช่น โรงละคร (the Theatre) หรือโรงภาพยนตร์ (the Cinema) เป็นพื้นที่หรือสถานที่เดียวกันได้, หรืออย่าง สวน (the Garden) ในวัฒนธรรมของชาวตะวันตก อย่างอารยธรรมของชาวเปอร์เซีย ถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงสี่ด้านของโลกเข้าด้วยกันตามรูปสวนที่จัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สวนจึงมีความสำคัญคล้ายกับสายสะดือที่เชื่อมทารกกับมารดาเข้าด้วยกัน สวนซึ่งเป็นพื้นที่เล็กๆ บนโลก ขณะเดียวกันก็คือภาพจำลองของโลกด้วย สวนจึงเป็นพื้นที่พิเศษชนิดหนึ่ง

สาระสำคัญประการที่สี่ของพื้นที่ชนิดพิเศษอยู่ที่ไม่ค่อยผูกพันกับเวลา วิธีคิดเกี่ยวกับเวลาแบบที่เป็นอยู่ที่แยกอดีต ปัจจุบันและอนาคตออกจากกันเด็ดขาดเท่าใดนัก แต่มีระบบเวลาของตัวเอง (Heterochrony) เช่นสุสานในฐานะที่เป็นพื้นที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่ง ก็ทำหน้าที่เชื่อมโยงคนตายกับคนเป็นเข้าด้วยกัน จริงๆ แล้วฟูโกเห็นว่า สังคมสมัยใหม่แบบที่เรามีชีวิตอยู่ ก็จัดได้ว่าเป็นพื้นที่ชนิดพิเศษแบบหนึ่ง ที่รวมเอาความแตกต่างหลากหลายแบบต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันในพื้นที่หรือสถานที่เดียวกัน ดังตัวอย่างของพิพิธภัณฑสถานและห้องสมุดในพื้นที่ทั้งสองแบบนี้ เวลาไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะสะสมตัวเองขึ้นเรื่อยๆ ด้วยการนำสรรพสิ่งในเงื่อนไขเวลาที่แตกต่างกันมาไว้ในพื้นที่หรือสถานที่เดียวกัน เวลาทุกแบบ ยุคสมัยทุกชนิด รูปแบบ รสนิยม ความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ที่แตกต่างกันถูกนำมาบรรจุไว้ในพื้นที่เดียวกันได้อย่างไม่เคอะเขิน ในขณะที่ในพิพิธภัณฑสถานและห้องสมุดเป็นเพียงสถานที่เก็บสะสมของส่วนตัวเท่านั้น พื้นที่พิเศษในสังคมของเราที่เก็บรวบรวมสรรพสิ่งที่แตกต่างกันในมิติของเวลา ไว้ในพื้นที่หรือสถานที่ที่หยุดนิ่งอย่างพิพิธภัณฑสถานหรือห้องสมุดนั้นถือเป็นกรอบหรือวิถีคิดเฉพาะของยุคสมัยใหม่ซึ่งเริ่มในศตวรรษที่ 19 ในอดีตงานวัด (the Fairgrounds) ก็เป็นพื้นที่หรือสถานที่ที่รวบรวมเอาการแสดง การออกร้านที่แตกต่างกันในเรื่องของเวลา ยุคสมัยมาไว้ในพื้นที่หรือสถานที่เดียวกัน ส่วนในปัจจุบันบ้านพักตากอากาศ (the Vacation Villages) อย่างหมู่บ้านตากอากาศของชาวโพลินีเซียนก็เป็นตัวอย่างของพื้นที่ชนิดพิเศษที่เปิดให้คนที่อยู่ในเมืองออกไปใช้ชีวิตชื่นชมกับธรรมชาติอย่างธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในช่วงเวลาสั้นๆ ได้

ประการที่ห้า พื้นที่แบบพิเศษนี้ จะทำงานภายใต้ระบบเปิดและปิดไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือมีใช้พื้นที่หรือสถานที่สาธารณะที่ใครๆ จะเข้าไปก็ได้ ขณะเดียวกันก็มีใช้พื้นที่หรือสถานที่ปิดที่เข้าได้เฉพาะคนบางกลุ่มอย่างค่ายทหารหรือคุก แต่เป็นพื้นที่ที่อยู่ก้ำกึ่งระหว่างสองสิ่งนี้ คือจะเข้าไปได้ต้องได้รับอนุญาตในระดับหนึ่ง เช่นต้องชำระล้างร่างกายให้สะอาดอย่างกรณีของฮาเร็มของชาวมุสลิม หรือสถานที่อาบน้ำของชาวสแกนดิเนเวีย แต่มีพื้นที่พิเศษบางประเภทที่

เราได้เข้าไปจริง แต่การเข้าไปของเราที่ไม่สามารถทำให้เราเข้าถึงพื้นที่นั้นๆ ได้จริง พูโก ยกตัวอย่างของพื้นที่ในบ้านอย่างห้องน้ำ ห้องครัว หรือห้องรับแขก แม้เราจะเข้าไปได้ ก็เข้าไปในฐานะของแขกหรือผู้มาเยือนเท่านั้น, หรือพื้นที่ที่ให้เช่านอนค้างคืนในบ้านที่เจ้าของบ้านทำประตูเข้าออกเฉพาะสำหรับผู้เช่า การเข้ามาอยู่ในบ้านแบบนี้ในฐานะผู้เช่า ไม่สามารถทำให้เราเข้าถึงพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวของเจ้าของบ้านได้เลย เข้าได้เฉพาะห้องที่ถูกจัดไว้ให้เฉพาะเท่านั้น ฉะนั้น ถึงจะเข้ามาอยู่ในบ้านแต่ก็ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของบ้านแต่อย่างใด, หรือในกรณีของโรงแรมมาตรฐานในปัจจุบันก็เช่นกัน เป็นพื้นที่หรือสถานที่ที่ผู้หญิงสาวแอบเข้าไปหาความสุขกัน เป็นสถานที่ที่ช่วยปิดบังการกระทำไม่ให้คนภายนอกเห็น ขณะเดียวกันก็เปิดให้คนทั่วไปเข้าไปใช้บริการได้ ถือเป็นพื้นที่ทั้งเปิดและปิดไปพร้อมๆ กัน

สาระสำคัญประการสุดท้าย ของพื้นที่/สถานที่พิเศษเหล่านี้ คือทำหน้าที่เชื่อมโยงพื้นที่หรือสถานที่ชนิดอื่นๆ ในสังคมเข้าด้วยกัน หน้าที่ที่ว่าเป็นทั้งหน้าที่ในจินตนาการที่สร้างพื้นที่บางชนิดขึ้นมา ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่/สถานที่จริงขึ้นมาพร้อมๆ กันด้วย ตัวอย่างเช่นอาณานิคม แต่ก็ไม่ใช่ประเทศเจ้าอาณานิคม เป็นเพียงอาณานิคม, เรือก็เช่นกัน เป็นพื้นที่ที่ลอยอยู่ในน้ำ เป็นพื้นที่ที่ปราศจากพื้นที่ (a Place Without a Place) เคลื่อนย้ายจากท่าเรือหนึ่งไปยังอีกท่าเรือหนึ่ง เป็นการเดินทางและเปิดจินตนาการให้กับคน ฉะนั้นถ้าอารยธรรมใดปราศจากเรือ อารยธรรมนั้นก็ปราศจากจินตนาการด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับพื้นที่เท่าที่ผ่านมาเป็นการมองพื้นที่จากภายใน (Internal Spaces) แต่สิ่งที่พูโกพยายามนำเสนอในงานเรื่อง "of Other Spaces" ผ่านมโนทัศน์เรื่องพื้นที่แบบพิเศษ หรือ Heterotopia คือการพยายามมองพื้นที่จากภายนอก (an External Space) กล่าวคือเป็นการมองพื้นที่อย่างมีชีวิต และเป็นประติมากรรมของสังคม เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่จริงกับความเป็นประติมากรรมทางสังคมของพื้นที่ และนี่คือสาระสำคัญของพื้นที่แบบพิเศษในทฤษฎีของพูโก พื้นที่แบบพิเศษนี้ เป็นพื้นที่ที่อยู่ได้หลายมิติ เป็นได้ทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ในอุดมคติ เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะแตกต่างหลากหลายมาก เป็นได้ทั้งพื้นที่ (Space), สถานที่ (Place), และที่ตั้ง (Site) และเป็นตัวเชื่อมความแตกต่างเหล่านี้เข้าด้วยกัน ผ่าน (1) การทำหน้าที่สร้างจินตนาการเพื่อเปิดให้เห็นถึงพื้นที่จริงแบบต่างๆ ในสังคม, และ (2) ทำหน้าที่สร้างพื้นที่แบบอื่นๆ ขึ้นมาด้วย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รวมเอาความขัดแย้งและแตกต่างไว้ด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ การปรากฏตัวของพื้นที่ชนิดพิเศษ หรือ Heterotopia จึงเป็นการสร้างความหมายใหม่ เอกลักษณะแบบใหม่ให้เกิดขึ้นกับพื้นที่ เพราะการปรากฏตัวของพื้นที่พิเศษแบบนี้ เท่ากับเป็นการจัดลำดับความสำคัญ จัดระบบระเบียบชุดใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน พร้อมๆ กับการปลดปล่อย ย่อยสลาย สั่นคลอนบรรดากระบวนระเบียบเกี่ยวกับพื้นที่ที่ดำรงอยู่เดิมลงด้วย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีไคอยู่ในสาระบบที่ดำรงอยู่ (the Order of Things) แต่เป็นการจัดระบบขึ้นมาใหม่ (the Ordering of Things)

2.5 ความต้องการพื้นที่ใช้สอย

ในรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ ควรกำหนดรายละเอียดของประเด็นสำคัญๆ เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอย ได้แก่ ขนาด รูปร่าง ตำแหน่งหรือความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอย การจัดภายใน การขยายตัวในอนาคต ฯลฯ ของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ทั้งภายในอาคารและส่วนต่อเนื่องภายนอกตัวอาคาร รายละเอียดความต้องการเกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยเหล่านี้จะต้องสะท้อนมาจากความต้องการตอบสนองกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในโครงการ ในรายละเอียดโครงการ หากไม่ได้กำหนดรายละเอียดกิจกรรมไว้โดยเฉพาะ ก็จำเป็นต้องกำหนดไว้ในส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอย สำหรับรายละเอียดด้านกิจกรรมนี้ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น และจะไม่ขอก้าวในที่นี่อีก แต่จะกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอย ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักของอาคาร

2.5.1 ขนาด ในรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ มักกำหนดขนาดของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ไว้เสมอ แม้ว่าอาจไม่ได้กำหนดรายละเอียดอื่นๆ เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอยอย่างเช่น รูปร่างของพื้นที่ การจัดภายใน หรือแม้แต่ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอย ฯลฯ ขนาดต้องสอดคล้องกับตัวแปรสมรรถนะในด้านความจุ หรือกับการตอบสนองกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง การกำหนดขนาดของพื้นที่ใช้สอยย่อยๆ ย่อมทำให้ทราบขนาดของพื้นที่รวมของอาคาร นั่นคือ ทำให้ทราบขนาดของโครงการ ซึ่งเป็นผลรวมของพื้นที่ใช้สอยย่อยๆ ที่จำเป็นต่อโครงการ ขนาดพื้นที่เป็นตัวกำกับขนาดของโครงการ

ขนาดของพื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ใช้สอยเฉพาะ หรือพื้นที่ใช้สอยรวมอย่างเช่นพื้นที่ห้องโถงหรือทางเดิน โดยทั่วไปมักกำหนดขนาดได้จากเกณฑ์มาตรฐานที่เกี่ยวข้องหรือที่เหมาะสม ขนาดของที่ว่างที่ควรจะมีไว้ อาจคำนึงถึงการขยายตัวในอนาคตของโครงการด้วย

2.5.2 รูปร่าง ในรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบ อาจกำหนดรูปร่างของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ และรวมทั้งรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปซึ่งเกี่ยวข้องไปถึงรูปทรงของอาคารด้วย แม้ว่ารูปร่างของพื้นที่เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานออกแบบโดยตรงก็ตาม ในรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบโดยทั่วไป จึงมักไม่ได้กำหนดรูปร่างของพื้นที่ไว้ เพราะถือว่าเป็นตัวแปรออกแบบซึ่งผู้ออกแบบมีบทบาทในการกำหนดโดยตรง

สำหรับรูปร่างของพื้นที่ใช้สอยย่อยๆ นั้น ต้องเป็นไปตามความจำเป็นทางหน้าที่ใช้สอย รูปร่างต้องสอดคล้องกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น ลักษณะของกิจกรรมจะเป็นตัวกำหนดรูปร่างของพื้นที่ จึงไม่ผู้มีปัญหาซับซ้อนที่ต้องพิจารณามากนัก

แต่สำหรับรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชั้นอาคารทั่วไป ซึ่งมีความสัมพันธ์กับรูปทรงของอาคาร มีข้อพิจารณาหลายประการที่จะต้องคำนึงถึง เพื่อให้ได้รูปทรง

ของอาคารที่เหมาะสมที่สุด มีความประหยัดทั้งในการก่อสร้างและการใช้งานอาคาร และมีประสิทธิภาพสูงในการใช้สอย อาจกำหนดความต้องการเกี่ยวกับรูปร่างไว้ เช่น

1. เป็นรูปร่างที่มีเส้นรอบรูปสั้นที่สุด ซึ่งจะช่วยให้ลดค่าก่อสร้างลงไปได้ส่วนหนึ่ง เช่น สำหรับพื้นที่ชั้นอาคารขนาด 1,000 ตารางเมตร ถ้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเส้นรอบรูปเพียง 126.49 เมตร แต่ถ้าเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีอัตราส่วนความยาวของด้าน 1 : 2 มีเส้นรอบรูปยาวถึง 134.16 เมตร ค่าก่อสร้างย่อมแตกต่างกันตามความยาวของเส้นรอบรูป กล่าวได้ว่า รูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารที่โน้มเอียงมาทางรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส สามารถลดค่าก่อสร้างลงได้มากกว่ารูปร่างที่โน้มเอียงไปทางรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวๆ

2. เป็นรูปร่างที่รับแดดน้อยที่สุด หากสามารถวางอาคารได้เหมาะสมกับทิศทางข้อพิจารณานี้ย่อมขัดแย้งกับข้อพิจารณาเกี่ยวกับเส้นรอบรูปดังกล่าวข้างต้น เพราะว่ารูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมมีโอกาสรับแดดเพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะวางในทิศทางใด

3. เป็นรูปร่างที่สามารถใช้ประโยชน์จากแสงสว่างธรรมชาติมากที่สุด หากรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว ย่อมเป็นรูปร่างที่มีโอกาสจะรับแสงสว่างธรรมชาติได้มาก หากวางในทิศทางที่ไม่รับแดด ซึ่งทำให้ไม่ต้องปิดทึบหรือปิดกั้นแสงแดด ทั้งนี้ ย่อมทำให้สามารถลดการใช้กระแสไฟฟ้าแสงสว่าง ซึ่งมีผลรวมไปถึงการลดกระแสไฟฟ้าในระบบปรับอากาศได้ แม้เพียงเล็กน้อยก็ตาม

4. เป็นรูปร่างที่ทำให้สามารถประหยัดค่าก่อสร้างและสามารถก่อสร้างได้รวดเร็ว อันเนื่องมาจากการไม่เสียเศษวัสดุและการที่สามารถใช้ระบบขึ้นส่วนสำเร็จรูปอย่างได้ผล กล่าวคือ หากรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปเป็นรูปโค้งหรือเอียงไม่เป็นมุมฉาก ย่อมทำให้ไม่อาจใช้วัสดุก่อสร้างสำเร็จรูปในส่วนผนัง ฝ้าเพดาน และพื้น ทั้งในส่วนโครงสร้างและผิวสำเร็จอย่างได้ผลเต็มที่โดยไม่เสียเศษ หรือทำให้ไม่อาจใช้อุปกรณ์ประกอบเดิมซ้ำๆ กัน ดังนั้น รูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปควรจะเป็นรูปที่มีเส้นตรงและมุมฉาก ซึ่งจะทำให้มีโอกาสสอดคล้องกันในการประสานทางฟักัด (Modular Coordination) มากกว่า

5. เป็นรูปร่างที่สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ได้อย่างเต็มที่ หากรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารเป็นรูปโค้งหรือเอียง ย่อมทำให้มีเศษของพื้นที่ที่ไม่อาจใช้ประโยชน์ได้ เพราะเป็นชอกมุม และการจัดครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นไปได้ลำบาก เพราะครุภัณฑ์โดยทั่วไปเป็นรูปเหลี่ยมมุมฉาก นอกจากนี้ ยังทำให้ขาดความคล่องตัวในการจัดเปลี่ยนภายในตามความจำเป็นสำหรับพื้นที่ใช้สอยบางประเภท อย่างเช่นพื้นที่สำนักงาน ซึ่งมักมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปแบบการจัดสำนักงานเป็นครั้งคราว

6. เป็นรูปร่างที่ทำให้มีการสัญจรภายในสั้นที่สุด หากรูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั่วไปมีลักษณะที่ก่อให้เกิดระยะห่างระหว่างผนังรอบนอกของอาคารกับแกนสัญจรทางตั้งเป็นระยะที่สั้นที่สุดและที่มีความยาวใกล้เคียงกันมากที่สุด ย่อมก่อให้เกิดการสัญจรภายในสั้นที่สุด และไม่ทำให้

ต้องเสียพื้นที่จำนวนค่อนข้างมากสำหรับเป็นทางเดินโดยเฉพาะ รูปร่างของพื้นที่ชั้นอาคารทั้งไปที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาว ย่อมไม่อาจตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวได้

2.5.3 ตำแหน่ง การกำหนดตำแหน่งพื้นที่ใช้สอย คือ การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ นั่นเอง พื้นที่ใช้สอยต่างๆ บางพื้นที่จำเป็นต้องอยู่ติดกัน บางพื้นที่จำเป็นต้องอยู่ใกล้กันพอสมควร หรือว่าควรอยู่ห่างไกลกัน หรือว่าพื้นที่ใช้สอยหนึ่งอยู่ภายในอีกพื้นที่ใช้สอยหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ดังกล่าวเป็นตัวกำหนดการจัดรวมกลุ่มของพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ทั้งนี้ โดยเป็นไปตามความสัมพันธ์ทางหน้าที่ใช้สอยและตามความต้องการสนองตอบต่อกิจกรรมต่างๆ ที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นตามโครงการ หรือเป็นไปตามความต้องการเฉพาะในการไม่ก่อให้เกิดการรบกวนต่อกัน ฯลฯ พื้นที่ใช้สอยต่างๆ ที่มีกิจกรรมร่วมกันหรือเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด มักจำเป็นต้องจัดไว้รวมกลุ่มกัน และจัดให้มีทางติดต่อถึงกันอย่างเหมาะสม รายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ มักมีความซับซ้อนมากและจะต้องสะท้อนมาจากความสัมพันธ์ทางกิจกรรม จึงมักกล่าวรวมไว้ในส่วนเนื้อหาด้านกิจกรรมในรายละเอียดโครงการ สำหรับรายละเอียดโครงการทั่วไป ที่ไม่ได้มีการกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมโดยเฉพาะ ก็มักจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ อย่างคร่าวๆ เป็นส่วนหนึ่งของรายละเอียดเนื้อหาอาคารในส่วนที่เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอย ในการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ใช้สอยต่างๆ เพื่อกำหนดตำแหน่งของพื้นที่ใช้สอย มักอาศัยการแสดงด้วยแผนภาพ (Diagrams)

2.5.4 การจัดภายใน ในรายละเอียดโครงการเพื่อการออกแบบในส่วนที่เกี่ยวกับพื้นที่ใช้สอย อาจมีการกำหนดรายละเอียดการจัดภายในพื้นที่ใช้สอย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะในด้านการใช้สอย หรือที่มีครุภัณฑ์และอุปกรณ์เฉพาะ โดยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการของเจ้าของโครงการ

การจัดภายในย่อมต้องสัมพันธ์กับขนาด รูปร่าง และตำแหน่งของพื้นที่ใช้สอยตลอดจนระบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกายภาพและการใช้สอย กล่าวคือ ในการกำหนดการจัดส่วนภายในพื้นที่ใช้สอยต่างๆ ย่อมจะต้องกำหนดขนาดของพื้นที่ใช้สอย รูปร่างของพื้นที่ใช้สอยและทางติดต่อกับพื้นที่ใช้สอยข้างเคียงไปพร้อมๆ กันด้วย และพร้อมกันนี้จำเป็นต้องให้สอดคล้องกับระบบโครงสร้างของอาคาร ระบบการประสานทางพิภคสำหรับวัสดุก่อสร้างต่างๆ และครุภัณฑ์ที่ใช้ และกับระบบบริการการใช้สอยต่างๆ อย่างเช่น ระบบไฟฟ้า (ตำแหน่งปลั๊กไฟและดวงไฟ) ระบบปรับอากาศ (ตำแหน่งหัวจ่ายลม) ฯลฯ ความสอดคล้องสัมพันธ์กันขององค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อความประหยัดในการก่อสร้างและประสิทธิภาพสูงสุดในการใช้สอย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับพื้นที่ที่ต้องการความยืดหยุ่น มีความคล่องตัวในการจัดสูงอย่าง

สำนักงาน ซึ่งดัฟฟี่และอื่นๆ (Duffy et al., 1976: 52-58) ได้เสนอไว้ว่าจำเป็นที่จะประสานโครงตาราง (Grids) ใน 4 ประการต่อไปนี้เข้าด้วยกัน

1. โครงตารางทางโครงสร้าง (Structural Grids) ซึ่งกำหนดตำแหน่งของส่วนโครงสร้างและรวมทั้งบริเวณที่เกี่ยวข้องกับระบบบริการหรือระบบท่อต่างๆ อย่างเช่นท่อของระบบปรับอากาศ ตำแหน่งเหล่านี้นอกจากปรากฏในระนาบทางนอนตามแปลนแล้ว ย่อมปรากฏในระนาบทางตั้งตามรูปตัดด้วย

2. โครงตารางทางการก่อสร้าง (Constructional Grids) ซึ่งกำหนดตำแหน่งเพื่อประสานองค์ประกอบอาคารที่มีความสำคัญรองมาจากโครงสร้าง อย่างเช่นผนังและหน้าต่างให้สอดคล้องกับโครงตารางทางโครงสร้าง

3. โครงตารางทางส่วนบริการ (Servicing Grids) ซึ่งช่วยในการกำหนดจุดบริการต่างๆ ให้กระจายอย่างทั่วถึง เช่น ปลั๊กไฟฟ้า ปลั๊กโทรศัพท์ ฯลฯ

4. โครงตารางทางการจัดส่วนบริการ (Planning Grids) ซึ่งกำหนดตำแหน่งที่นั่งทำงานและที่ซึ่งมีกิจกรรมกลุ่มเกิดขึ้น โครงตารางทั้ง 3 ประการแรกจะต้องจัดให้สอดคล้องกับโครงตารางประการที่ 4 นี้ และเป็นการยากที่จะกำหนดโครงตารางทางการจัดส่วนใช้สอยจากโครงตารางอื่นๆ ซึ่งได้กำหนดไว้ล่วงหน้าอย่างไม่เหมาะสม ดังนั้นในการเลือกโครงตารางทางโครงสร้างที่ดี ทางการก่อสร้าง หรือทางส่วนบริการที่ดี จะต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อการจัดส่วนใช้สอยเสมอ

2.5.5 การขยายตัวในอนาคต สำหรับรายละเอียดโครงการที่สมบูรณ์ มักกำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการขยายตัวในอนาคตของพื้นที่ใช้สอยหลักๆ ซึ่งคาดว่าจะมีการขยายตัวเพื่อสนองความต้องการของตลาดภายในระยะเวลาที่คาดการณ์ไว้ เช่น การขยายตัวของห้องรับแขกและนั่งเล่น การขยายตัวของห้องครัว ฯลฯ สำหรับโครงการที่จะมีการขยายตัว ให้กำหนดรายละเอียดไว้มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดต้องกำหนดพื้นที่ใช้สอยที่จะมีการต่อเติมและขนาดของพื้นที่โดยประมาณ และอาจรวมไปถึงทิศทางในทางตั้งหรือทางนอน ทั้งนี้ การต่อเติมพื้นที่ใช้สอยในอนาคตย่อมมีความสัมพันธ์กันและมีผลต่อสภาพทางกายภาพที่จะให้ทำการออกแบบ ซึ่งผู้ออกแบบจะต้องคำนึงถึงและเตรียมการไว้ล่วงหน้าในวางแผนออกแบบ เพื่อให้การต่อเติมในอนาคตเป็นไปได้ และเป็นไปอย่างประหยัด ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับระบบโครงสร้างและระบบบริการต่างๆ ตลอดจนเพื่อให้กิจการสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในขณะทำการก่อสร้างต่อเติมและภายหลังการต่อเติมเรียบร้อยแล้ว ดังนั้น ในรายละเอียดเนื้อหาด้านอาคารในส่วนพื้นที่ใช้สอย จึงให้ระบุพื้นที่ที่จะมีการต่อเติมพร้อมทั้งรายละเอียดตามความเหมาะสมนั้น ผู้ออกแบบมักไม่ได้ออกแบบเตรียมไว้สำหรับการต่อเติมในอนาคต

2.6 รูปแบบและทางเลือกเพื่อการออกแบบ

2.6.1 รูปแบบ บ้านแต่ละรูปแบบล้วนมีผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่แปรเปลี่ยนเช่นกัน เช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมประเภทอื่นมีการนำเข้าสู่รูปแบบใหม่ตลอดเวลา โดยเฉพาะรูปแบบต่างถิ่น เช่น บ้านก่ออิฐถือปูนแบบจีน และแบบตะวันตกในระยะแรก และอเมริกาในระยะต่อมา มีแบบอย่าง Style มากมาย เช่นแบบเวนิซ Venetian ชนบทอังกฤษ English Cottage คฤหาสน์ฝรั่งเศส French Villa คาราวอเมริกา Californian Style รวมทั้งแบบที่นิยมในขณะนี้คือ เทวสถานโรมัน Classical Architecture การนำเข้าสู่รูปแบบใหม่จะเป็นที่นิยมและยอมรับในสังคมไทยตลอดมา เป็นการเอาอย่างและตามแฟชั่น เพื่อให้แปลกตาไปจากผู้อื่น ทั้งการเลือกเอารูปแบบโดยรวมหรือเลือกเฉพาะบางส่วน วัสดุก่อสร้าง รูปร่าง รูปทรง การตกแต่งระดับประดา ขึ้นอยู่กับฐานะรสนิยม และสติปัญญาของผู้ออกแบบและเจ้าของบ้าน

รูปแบบเรียบง่าย ความมีระเบียบเป็นสิ่งที่ทำให้ดูเรียบง่าย (Simplicity) โดยการจัดองค์ประกอบด้วยเทคนิคการจัดแบบตรงไปตรงมา สมดุล สอดคล้องกัน หรือแสดงองค์ประกอบรูปทรงเดียวอิสระไม่ยุ่งเหยิง และมีความประณีต ยกตัวอย่างผลงานการออกแบบบ้านของ แฟรงค์ ลอยด์ ไรท์ ที่ดูไม่ล้าสมัยแม้จะเป็นงานที่ออกแบบไว้ถึง 30-40 ปีมาแล้ว แต่ก็ยังดูใหม่เสมอ เป็นบ้านที่แม้แต่เฟอร์นิเจอร์ก็ได้รับการออกแบบให้เข้ากับบ้าน มีรายละเอียดที่มีความเฉพาะตัวทุกๆ จุด และจากแนวคิด “บริสุทธินิยม” โดย มีส แวน เดอโรห์ เป็นไปจนถึงจุดที่เรียกว่า “มินิมอลลิซึม” (Minimalism) อันเป็นแนวคิดของการลดทอนลงจนเหลือน้อยที่สุด เขาใช้เหล็ก กระจก และรูปทรงกล่องสี่เหลี่ยมอย่างมั่นใจ เพราะแทบไม่มีวัสดุอื่นใดนอกจากนี้ในงานสถาปัตยกรรมของเขา ไม่ว่าจะเป็นบ้าน ตึกเรียน อาคารระฟ้า หรือคอนโดมิเนียม กระบวนการคิดของ มีส แวน เดอโรห์ สรุปได้จากคำกล่าวของเขาที่ว่า “น้อยคือมาก” (Less is More)

2.6.2 ทางเลือกเพื่อการออกแบบ หลักการสังเคราะห์ส่วนประกอบ (Morphological Synthesis) จัดเป็นเทคนิคหนึ่งในการคิดเชิงสร้างสรรค์ คิดค้นขึ้นโดย สวิกกี (Zwicky, 1969) เทคนิคนี้เริ่มจากการตั้งวัตถุประสงค์ว่าต้องการจะคิดเชิงสังเคราะห์ในเรื่องใด จากนั้นให้เขียนรายการของลักษณะที่เกี่ยวข้องกับแง่มุมหนึ่งของสิ่งที่ต้องการไว้ในแกนหนึ่ง และเขียนรายการของลักษณะที่เกี่ยวข้องกับอีกแง่มุมหนึ่งของสิ่งที่ต้องการไว้ในแกนอีกด้านหนึ่ง จะได้ช่วงตัด (Matrix) ระหว่างรายการของลักษณะที่เกี่ยวข้องทั้งสองที่เป็นผลของการสังเคราะห์สิ่ง 2 สิ่งผสมผสานกัน แต่ในความเป็นจริง เราสามารถขยายมิติของการสังเคราะห์ได้มากกว่า 2 มิติ โดยขยายเป็น 3 มิติ 4 มิติ หรือกี่มิติก็ได้ตามแต่วัตถุประสงค์ที่เราต้องการ ยกตัวอย่างเช่น เราต้องการสร้างบ้านที่เกิดจากการรูดออกเงินทองของเราทั้งชีวิต เพื่ออาศัยอยู่ในบั้นปลายอย่างสงบสุข เราจึงคิดออกแบบบ้านโดยผสมผสานมิติต่างๆ ต่อไปนี้ที่เราเลือกมาเพื่อสังเคราะห์ให้ได้ลักษณะบ้านที่เราชื่นชอบมากที่สุด ซึ่งมีความสวยงาม คงทน และสะดวกสบาย ดังนี้

มิติที่ 1 รูปแบบบ้าน ได้แก่ บ้านทรงไทย บ้านทรงสเปน บ้านทรงญี่ปุ่น บ้านทรงกรีก บ้านทรงคาริบเบียน

มิติที่ 2 วัสดุหลักที่ใช้ ได้แก่ ไม้สัก หินอ่อน อิฐแดง ดินโคลน

มิติที่ 3 สถานที่ตั้งของบ้าน ได้แก่ ริมหาด ในหุบเขา ในเมือง กลางทะเลทราย

จากนั้น ลองนำลักษณะต่างๆ ในแต่ละมิติมาผสมผสานกันเพื่อทำการสังเคราะห์ทางเลือก ตัวแบบบ้านที่เราต้องการ จากการทำวิธีนี้ จะพบว่าสามารถสังเคราะห์ตัวแบบบ้านได้มากถึง 80 แบบ อันจะทำให้เรามีทางเลือกจากการสังเคราะห์เพียงพอต่อการตัดสินใจ

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.7.1 พัฒนาการของการต่อเติมที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วน กรณีศึกษา : ที่อยู่อาศัยแบบ A ในโครงการเมืองใหม่บางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

เมื่อผ่านกระบวนการศึกษามาตามลำดับ ได้รับผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ 2 ประการดังนี้ ประการแรก รูปแบบการใช้งานที่เจ้าของซื้อจากการเคหะแห่งชาติตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ และมีการต่อเติมเพื่ออยู่อาศัยซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักมีจำนวน คิดเป็นร้อยละ 13.65 การต่อเติมส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นเพียง 3 ครั้ง เป็นการต่อเติมชั้นเดียวมากกว่าสองชั้น มักต่อเติมพื้นที่ด้านหลังก่อนและส่วนใหญ่จะย้ายห้องน้ำ ส่วนจากของเดิมที่ตั้งอยู่ด้านหน้าไปไว้ส่วนหลังสุดของแปลงที่ดินพร้อมกับทำระบบประปาสุขาภิบาลขึ้นใหม่

ประการที่สอง ปัจจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการต่อเติมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม พบว่าการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนสมาชิกไม่ได้เป็นเหตุผลทำให้เกิดการต่อเติมเพียงอย่างเดียว แต่การต่อเติมที่พบจะมีปัจจัยเรื่องอายุและเพศของสมาชิกในครัวเรือนเข้ามาเป็นเหตุผลสำคัญด้วยกล่าวคือ ในการต่อเติม ถ้าเป็นครอบครัวที่มีบุตรสาวที่เริ่มเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นจะมักมีการกันห้องให้เป็นสัดส่วน ส่วนถ้าเป็นบุตรชายการต่อเติมหากต้องการกันพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน มักจะใช้ตู้โชว์หรือผ้าม่านเป็นเครื่องกันพื้นที่เท่านั้น และปัจจัยเรื่องเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนพบว่าระดับรายได้ครัวเรือนมีแนวโน้มที่สูงขึ้นและมีเงินเหลือเก็บออมบ้างเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการต่อเติมในแต่ละครั้ง

เมื่อสรุปผลการศึกษา กับกลุ่มตัวอย่างทั้ง 5 ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบกับแนวคิดที่ว่า “ที่อยู่อาศัยเกิดการขยายตัวเป็นผลมาจากการที่สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลง” สามารถสรุปปัจจัยที่ทำให้เกิดพัฒนาการการต่อเติมได้ดังนี้

1. สภาพทางสังคม การต่อเติมครั้งแรกส่วนใหญ่พบว่าเป็นผลมาจากความจำเป็น เนื่องจากรูปแบบได้กำหนดไว้ให้ทำการปิดกั้นผนังด้านหน้าและด้านข้าง ให้พอสำหรับการอยู่อาศัยและความสามารถในการเงิน ไม่ได้เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของครัวเรือน ต่อเมื่อ

ถึงช่วงที่บุตรเริ่มเติบโตขึ้นจึงเกิดการต่อเติมครั้งที่ 2,3 ซึ่งการต่อเติมช่วงหลังๆ ถือได้ว่าเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของครัวเรือน

2. สถานภาพทางด้านเศรษฐกิจ การต่อเติมที่เกิดขึ้นครั้งแรกผู้อยู่อาศัยทั้งหมดจะมีสถานทางการเงินที่ไม่ค่อยดีนักทั้งนี้เนื่องจากได้นำเงินออมที่พอมีอยู่มาจ้างเป็นเงินคาน้ำ เงินงบประมาณที่นำมาต่อเติมมักจะเป็นเงินที่กู้ยืมมา หลังจากการเข้าอยู่อาศัยก็จะทยอยผ่อนชำระหนี้สินจนกระทั่งหมด จึงได้เริ่มเก็บออมอีกครั้งสำหรับการใช้ในการต่อเติมครั้งที่ 2 และ 3 มีเพียงบางหลังที่ภูษณาการมาทำการต่อเติม ช่วงระยะเวลาระหว่างการต่อเติมแต่ละครั้งห่างกันประมาณ 3-4 ปี ดังนั้นจึงพอจะอนุมานได้ว่าที่อยู่อาศัยที่เกิดการขยายตัวมักจะเป็นผลมาจากการที่สถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนดีขึ้นจนพอมีเงินเหลือเก็บออมเพื่อใช้สำหรับการต่อเติมที่อยู่อาศัย น่าจะตรงกับประเด็นเรื่องความสามารถในการจ่ายเพื่อที่อยู่อาศัย (Affordability) จำนวนร้อยละ 25-30 ของรายได้ครัวเรือน พอจะสรุปได้ว่าการต่อเติมส่วนใหญ่เป็นไปตามแนวคิดดังกล่าว

3. สภาพทางด้านกายภาพ จากการสัมภาษณ์เรื่องความคิดเห็นของผู้อยู่อาศัยเกี่ยวกับรูปแบบอาคารพบว่าผู้อยู่อาศัยให้ข้อมูลที่ตรงกันคือไม่เคยรู้จักที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วนมาก่อน เมื่อเห็นครั้งแรกมีความรู้สึกที่ไม่เหมือนบ้านทั่วไป แต่เมื่อได้รับคำแนะนำจากการเคหะแห่งชาติก็เข้าใจและทราบว่าจำเป็นต้องมีการต่อเติมเองเมื่อมีความพร้อม

จากการที่ได้ศึกษาที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วนในโครงการเมืองใหม่บางพลี พบว่าไม่ได้เป็นแนวคิดโครงการที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยที่ล้มเหลวตามที่เข้าใจ ในกรณีที่ผู้อยู่อาศัยเป็นกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงของการเคหะแห่งชาติ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าผู้อยู่อาศัยมีความพอใจ และมีพัฒนาการด้านที่อยู่อาศัยเป็นอย่างดี โดยไม่ได้คิดที่จะขายหรือย้ายไปอยู่ที่อื่น ดังนั้นหากจะมีการจัดทำโครงการลักษณะนี้อีกในอนาคตต้องมีการกำหนดนโยบาย การวางแผนงานขั้นตอนต่างๆ อย่างรัดกุม เช่น การคัดเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงให้ได้เป็นเจ้าของ การเก็บค่าผ่อนชำระรายเดือนในแบบ Progressive rate เนื่องจากจะเห็นได้ว่าระดับรายได้ของครัวเรือนมีแนวโน้มสูงขึ้น หลังจากมีความมั่นคงในการอยู่อาศัยมาได้ระยะหนึ่ง รวมทั้งการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางกายภาพของ Core house ให้มีความเหมาะสมและเอื้อให้การต่อเติมอย่างมีประสิทธิภาพตามความต้องการของผู้อยู่อาศัยก็เชื่อว่า โครงการจัดสรรที่ดินพร้อมสาธารณูปโภคและที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วน (Sites and Services with Core house) จะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถนำกลับมาใช้แก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่เศรษฐกิจช่วงตกต่ำ สอดคล้องตามแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานแก่ชาวไทยทุกคนซึ่งหมายถึงการดำเนินวิถีชีวิตอย่างพอเพียงแก่ตนเองและครอบครัว